

Постаті в освіті і науці

**Провідний вчений-історик
України й талановитий
педагог
Валерій Степанович
СТЕПАНКОВ**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Бібліотека університету

***Провідний вчений-історик України й
талановитий педагог
Валерій Степанович Степанков***

*(до 70-річчя від дня народження та 50-річчя
науково-педагогічної діяльності)*

Біобібліографічний покажчик

Серія: Постаті в освіті і науці

Випуск 24

Кам'янець-Подільський

2017

УДК 016:929+001:94(477)(092)

ББК 91.9:63.3+63.3я1

П 78

Голова редакційної колегії:

С. А. Копилов, доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Відповідальний редактор:

Л. В. Климчук, кандидат історичних наук, директор бібліотеки

Члени редколегії:

В. А. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент

О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України

О. М. Федьков, кандидат історичних наук, доцент

А. Г. Філінюк, доктор історичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України

Укладачі: *Н. Д. Крючкова, В. Ф. Биковська, Л. В. Гончарова*

Літературний редактор: *Н. Д. Коваленко*, кандидат філологічних наук, доцент

Бібліографічний редактор: *Т. М. Опря*

П 78 Провідний вчений-історик України й талановитий педагог – Валерій Степанович Степанков (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності) : біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Поділ. нац ун-т ім. Івана Огієнка ; [редкол.: С. А. Копилов (голов. ред), Л. В. Климчук (відп. ред.) та ін. ; уклад.: Н. Д. Крючкова, В. Ф. Биковська, Л. В. Гончарова ; бібліогр. ред. Т. М. Опря]. – Кам'янець-Подільський, 2017. – 84 с.

Покажчик містить список основних наукових праць та низку матеріалів, що розкривають життєвий і творчий шлях доктора історичних наук, професора, академіка Української академії історичних наук, завідувача кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Валерія Степановича Степанкова.

Видання розраховане на професійних істориків, викладачів, вчителів, краєзнавців, студентів історичних факультетів.

УДК 016:929+94(477)(092)

ЗМІСТ

Зміст.....	3
I. Степанков Валерій Степанович: сторінки біографії	4
II. Життєвий і творчий шлях В. С. Степанкова очима друзів та колег.....	17
Валерій Степанков : штрихи до портрета вченого (<i>Смолій В. А.</i>).....	17
Людина, вчений, гуру (<i>Газін В. П.</i>).....	22
Провідний учений-історик України з внутрішнім стержнем й вогником у серці: до 70-ліття від дня народження і 50-ліття науково-педагогічної діяльності професора, академіка Валерія Степанкова (<i>Філінюк А. Г.</i>).....	29
Слово про вченого (<i>Крючкова Н. Д.</i>).....	34
III. Основні наукові праці В. С. Степанкова	37
Монографії, наукові, науково-популярні видання.....	37
Підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації.....	39
Статті в журналах і збірниках наукових праць.....	41
Публікації в пресі.....	72
IV. Публікації про В. С. Степанкова.....	76

Степанков Валерій Степанович: сторінки біографії

В. С. Степанков – доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, завідувач кафедри Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, кавалер ордена «За заслуги» III ст. і «Хреста Івана Мазепи», відмінник освіти і заслужений працівник освіти України, лауреат обласних наукових премій імені Юхима Сіцінського і Миколи Дарманського.

Відомий український історик належить до провідних фахівців з вивчення доби раннього нового часу, насамперед проблематики Української революції 1648-1676 рр., утворення й функціонування Гетьманщини (середина XVII-XVIII ст.) та її інституту влади, ролі козацтва у XVII-XVIII ст., формування у цей час української державної ідеї, персоналій Української держави та ін.

Змальовуючи його портрет як вченого, академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України В. Смолій зазначив: «Емоційність та чутливість української душі, національного характеру вдало поєднуються в цій людині з раціональністю творчого мислення. Йому сповна притаманні високий рівень професіоналізму, витончена смакова культура, найвищі цінності та моральні імперативи дослідника. В творчій лабораторії Степанкові воєдино поєднані інструментарій та методи історика-практика й водночас генератора креативних схем, думок, підходів. Його науковий доробок позначений загальним баченням досліджуваної епохи, в полотно якої вміло вплітаються конкретно-історичні факти».

Народився В. С. Степанков 18 вересня 1947 р. у селянській сім'ї батьків-фронтовиків (Степана Федоровича й Катерини Всеволодівної) у с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Його дитинство й зростання минало в умовах сільського повоєнного життя та культу праці, чесності й справедливості, що панували в сім'ї. Під час навчання в школі

(1954-1965 рр.) виявив здібності у вивченні дисциплін математичного циклу, хоча любив також історію, літературу й суспільствознавство. Школу закінчив 1965 р. з двома четвірками (з української і російської мов), однак срібної медалі не отримав.

Взявши до уваги (за словами Валерія Степановича) відсутність належної просторової уяви, вирішив вступати не до Київського політехнічного інституту, а на відділ історії історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського педінституту. Іспити склав успішно, але за конкурсом не вступив, проте доля посміхнулася йому: коли розпочалося навчання, приймальна комісія зарахувала його кандидатом у студенти. Здолавши на «відмінно» першу екзаменаційну сесію, у березні 1966 р. став де-юре студентом. Виборовши право навчатися, проявив неабиякі наполегливість, цілеспрямованість і працездатність.

Водночас він робить перші кроки в науку. На II курсі обрав тему науково-дослідної роботи, яка й визначила майбутню проблематику наукових інтересів, що залишилася сталою на все життя: «Події Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. на Поділлі». Саме вона й стала темою дипломної роботи, працюючи над якою, вчився аналізувати джерела, виявляти і зіставляти історичні факти, думати і викладати власні міркування у слові на папері. Велика заслуга в цьому процесі опанування азів дослідницької роботи належала науковому керівникові доц. П. Щербині. Він, помітивши в юнака здібності, всіляко сприяв їх розвитку, надаючи повну свободу у формуванні власних думок за єдиної вимоги – вони мали аргументуватися даними аналізу джерел й історичної літератури. Так виховувалося почуття професійної відповідальності за кожну висловлену думку, приходило усвідомлення виняткової важливості джерел у процесі пізнання минулого. Необхідно також відзначити позитивний вплив на розвиток творчої особистості, пройнятої демократизмом атмосфери історичного факультету, очолюваного доц. А. Копиловим та кафедри історії, керованої проф. Л. Коваленком. Навесні 1969 р. В. С. Степанков став одним із переможців I Всесоюзного конкурсу студентських робіт з суспільних наук, що відбувався у Луганську.

Валерій Степанков поїхав за призначенням працювати вчителем історії до Сергіївської восьмирічної школи Путильського району Чернівецької області. У серпні 1970 р. А. Копилов і Л. Коваленко запросили його на посаду асистента кафедри загальної (всесвітньої) історії Кам'янець-Подільського педінституту, де почав проводити семінарські заняття з історії середніх віків та нової історії.

На III курсі, де навчався автор цих рядків, молодий викладач дебютував на семінарських заняттях з нової історії країн Європи і Америки. Для студентів він був відомою особистістю, оскільки на випускному курсі (а на інших ми його не могли знати, оскільки вступили до вишу 1968 р.) за ним закріпилося реноме найуспішнішого юнака, якому під силу бути лідером і в навчальній, і в науковій роботі. Уже перші зустрічі з асистентом Валерієм Степановичем дали змогу побачити його зблизька і відзначити у ньому старанність і ґрунтовність у підготовці до зустрічі з нами: блискуче знав навчальний матеріал (опрацьовував не лише підручник, а й монографічну літературу, наукові статті, хрестоматійний матеріал, історичні карти), вільно виділяв із питань, що розглядалися, найбільш суттєві складові, створював проблемні навчальні ситуації, які вирішували усією групою за його провідної ролі з обов'язковим підсумковим результатом. До третьокурсників ставився з повагою, без панібратства, але від кожного вимагав індивідуально засвоїти тему за темою, відмовитися від безцільного зчитування за трибуною великих за обсягом конспектів. Оцінки, які ми отримували з нової історії країн Європи і Америки, були об'єктивними, свідчили, з одного боку, про вимогливість викладача, володіння ним пропонованих педагогічною наукою критеріїв оцінювання навчальної праці, а з іншого, про його доброзичливість, намагання якнайкраще стимулювати студента.

Учорашній студент був живим прикладом того, як у тогочасних умовах може успішно зростати наполеглива, постійно працююча над збільшенням свого наукового світогляду, умінням і навичками молода людина, яка мала високу мету, докладала до її досягнення великі зусилля. Для найкращих третьокурсників це було своєрідним закликосом посилювати свою пізнавальну

активність, не шкодувати себе, свого часу для академічного зросту, отримання ґрунтовних наукових знань під керівництвом наставників. До приходу в професорсько-викладацький колектив факультету ми знали про успіх випускника 1970 р. Валерія Андрійовича Смолія, якого після короткочасної роботи в школі запросили на посаду асистента історичного факультету Ніжинського державного педагогічного інституту. То ж ці два яскраві приклади стали для студентів-лідерів III курсу дороговказом у майбутнє, надихали на сміливі плани. Не випадково, що з нашого тодішнього загалу згодом вийшли 4 університетських професори, з них – один доктор і три кандидати історичних наук. У цьому є слід, залишений у 1970-1971 навчальному році нашим шановним викладачем – Валерієм Степановичем.

У травні 1971 р. він пішов на військову службу до лав Радянської армії (потрапив до ракетного підрозділу, розташованого в лісах, поблизу естонського міста Раквере). Після демобілізації повернувся на кафедру, де доручили читати лекційний курс «Нова і новітня історія країн Азії та Африки», який став визначальним у наступній викладацькій роботі. І сьогодні продовжує викладати студентам III курсу «Нову історію країн Азії та Африки». Успішне оволодіння навчальною дисципліною й методикою її викладання дало підстави вченій раді інституту обрати його у 1977 р. на посаду старшого викладача кафедри.

Незрівнянно складнішим виявився шлях формування Валерія Степановича як вченого. Коло його наукових інтересів охоплювало епоху Національно-визвольної війни середини XVII ст. За порадою видатного дослідника козацтва старшого наукового співробітника відділу історії феодалізму Інституту історії України Олени Апанович 1972 р., він обрав наступну тему дисертаційної роботи «Антифеодальна боротьба на Правобережній Україні в роки Визвольної війни (1648-1654)». Вона була затверджена, й О. Апанович погодилася стати науковим керівником. Однак, саме того року на українську інтелігенцію розпочався черговий наступ комуністичного режиму, який побоювався пробудження національної свідомості українців, відновлення їх історичної пам'яті. Його політичною

жертвою й стала О. Апанович, котру звільнили з роботи (поновилася на ній лише 1995 р.). Історія козацтва, як і визвольних змагань українського народу, потрапила до негласно табуйованої тематики.

Втративши потенційного наукового керівника, молодий науковець продовжував наполегливо працювати над розробкою «неактуальної наукової роботи», час від часу консультуючись з О. Апанович. Як і раніше, кожного року проводив відпустки в архівах, рукописних відділах наукових бібліотек Києва, Львова, Ленінграда (сьогодні Санкт-Петербург). Саме у знаменитій бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна (Ленінград) вперше простудіював відповідні томи «Історії України-Руси» М. Грушевського, забороненої в Україні. За його визнанням, ця праця стала першим потужним ударом по його світоглядним засадам (марксистсько-ленінським) загалом і, зокрема, розуміння сутності Визвольної війни, сформованої на основі панівної концепції «возз'єднання України з Росією». Започаткувався тривалий і далеко небезболісний процес пошуку історичної істини.

У 1975 і 1978 рр. в «Українському історичному журналі» та збірнику «Питання історії СРСР» побачили світ перші статті, присвячені дослідженню соціальної боротьби в козацькій Україні після укладання Зборівської (1649 р.) і Білоцерківської (1651 р.) угод з Річчю Посполитою. Їх прикметною рисою була різноманітність використаної джерельної бази. Помітним успіхом молодого науковця стала публікація у 1979 р. у всесоюзному часописі «История СССР» статті, присвяченої соціальній політиці гетьманського уряду в роки Визвольної війни й боротьбі проти неї суспільства. Попри певну загостреність соціального аспекту (у світлі марксистської теорії класової боротьби), автор уперше в історіографії зробив спробу проаналізувати соціальний аспект внутрішньої політики Б. Хмельницького. У травні наступного року у спеціалізованій вченій раді Дніпропетровського університету В. Степанков успішно захистив кандидатську дисертацію «Антифеодальна боротьба селянства і козацьких низів у роки Визвольної війни (1648-1654)». У ній дослідник реконструював цілісну картину розгортання соціальної боротьби й обґрунтував теоретичне

положення про її переростання влітку 1648 р. у Селянську війну, що на теренах козацької України тривала до кінця червня 1652 р. На основі аналізу різноманітних джерел він розкрив масштабність впливу соціального чинника на перебіг визвольних змагань українського народу та соціально-економічну політику Б. Хмельницького, показав істотні зміни у становищі селянства на теренах витвореної Української держави, що відбулися під впливом Селянської війни.

Після захисту дисертації дослідник основні зусилля зосередив на написанні монографії «Антифеодальна боротьба в Україні в роки Визвольної війни (1648-1954)», яку закінчив наприкінці 1982 р. Міністерство освіти УРСР направило її у видавництво Львівського університету. Розпочався справжній «марафон» (тривав до кінця 1991 р.) щодо її скорочення й переробки. Інтенсивно працюючи в архівах і рукописних відділах наукових бібліотек, Валерій Степанович підготував ряд статей дискусійного й теоретичного характеру, але упродовж 1981-1987 рр. жодної з них не опублікував – видавництва відхиляли їх. Наприклад, редакція часопису «История СССР» повернула у березні 1985 р. статтю «Особливості розвитку класової боротьби і її вплив на процес формування Української феодальної державності у середині XVII ст.». Серед причин неприйняття її до друку в план редакції, підписаному завідувачем відділу історії СРСР періоду феодалізму Є. Н. Швейковською, головною названа така: «Авторское понимание формирования украинской государственности нечетко и несвободно от влияния украинской националистической историографии». Зайве говорити про масштабність у тогочасних реаліях суспільно-політичного життя офіційного обвинувачення українського історика з боку редакції центрального фахового журналу з історії СРСР у перебуванні під впливом «української націоналістичної історіографії», так і можливих наслідків для нього. На щастя, ідеологічна обстановка середини 80-х рр. уже була значно ліберальнішою, ніж перспективна атмосфера 70-х рр.

За таких обставин у 1980-1987 рр. побачили світ лише 13 публікацій краєзнавчого характеру (переважно у формі тез доповідей на наукових

конференціях), що торкалися висвітлення перебігу подій визвольної і соціальної боротьби у середині XVII ст. на Поділлі, Волині, Чернігівщині. Їх особливість полягала, по-перше, у науковій актуальності; по-друге, у новизні.

Саме у цей час, внаслідок систематичного й копіткого вивчення джерел, осмислення їх явної і прихованої інформації, а також глибокого осягнення творчого спадку українських, російських і польських учених, у поглядах Валерія Степановича на сутність подій середини XVII ст. започатковується переосмислення основоположних ідей офіційної концепції Визвольної війни й «возз'єднання України з Росією». Насамперед дослідник самостійно приходить до думки, що метою боротьби українців було створення своєї національної держави, а не досягнення міфічного «возз'єднання України з Росією», а відтак постать Б. Хмельницького в його очах трансформувалася з талановитого дипломата й полководця у видатного державотворця. Це власне відкриття (в історіографії схожий погляд відстоювали й розвивали учні М. Грушевського і В. Липинського) спонукало його до перегляду концептуальних засад радянської історіографії.

1987 рік став знаковим для подальшої наукової творчості Валерія Степановича, його професійного зростання з перспективного науковця у відомого вченого. По-перше, вочевидь, за Божим провидінням, започатковується тісна співпраця з доктором історичних наук, заввідділу феодалізму Інституту історії України Валерієм Смолієм, як уже зазначалося, випускником історичного факультету Кам'янець-Подільського пединституту, яка триває й до сьогодні (тобто уже 30 літ). Різні за характером, вони у співпраці органічно доповнюють один одного і, як показало життя, можуть слугувати своєрідним прикладом уміння знаходити шляхи до спільного розв'язання найдискусійніших наукових проблем, не зациклюючись на власному науковому егоїзмі, на власній «правоті». Тоді ж вони обидва, за визнанням Валерія Степановича, «дійшли принципової згоди щодо, по-перше, гострої актуальності проблем з'ясування сутності подій середини подій середини XVII ст. й діяльності Б. Хмельницького; по-друге, необхідності

співпраці у розробці їх теоретичних аспектів, що ґрунтувалися б на зівставленні результатів аналізу процесів, подій, явищ, дискусій, у яких би до уваги брали винятково наукову аргументацію (права «золотої середини» була відхилена відразу) і абсолютне право кожного з нас на збереження власного погляду. Було вирішено розпочати створення фундаментальної праці про життя і діяльність Б. Хмельницького.

По-друге, внаслідок започаткованого процесу демократизації й лібералізації суспільно-політичного й ідеологічного життя, що відбувалися під час «горбачовської перебудови», створювалися сприятливі умови для наукового пошуку, було знято табу на козацьку тематику й критику російської політики щодо України, давати об'єктивну оцінку діяльності володарів гетьманської булави тощо. Подих «свіжого повітря» став цілющим для творчості 40-річного дослідника. Лише упродовж 1988–1990 рр. світ побачили 19 публікацій, майже стільки, скільки за попередніх 17 років. Найголовнішими з них були такі: «Из истории заключения Белоцерковского договора (сентябрь 1651 г.)» (Вопросы истории СССР. Харьков, 1988. Вып. 33); «Особливості антифеодальної боротьби на Україні в роки Визвольної війни (1648-1654)» (Історичні дослідження. Вітчизняна історія. К., 1989. Вип. 15); «Аграрна політика Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.)» (Феодалізм на Україні. К., 1990). У травні 1989 р., виступаючи на всесоюзному «круглому столі», присвяченому актуальним проблемам української медієвістики, Валерій Степанович вперше в радянській історіографії 50-80-х рр. ХХ ст. порушив проблему особливостей формування Української держави у присвяченій соціальній боротьбі в роки Визвольної війни. Висловлені міркування він розвинув під час обговорення наступного року актуальної теми «Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми» на черговому засіданні та в опублікованій брошурі «Українська козацька республіка в середині XVII століття: особливості політичного устрою та соціально-економічних відносин». Так почало окреслюватися коло питань, пов'язаних із розбудовою Української держави та її боротьбою за незалежність у 1648-1657

рр., що стало однією з провідних проблем наукових студій Валерія Степановича у 90-х рр. ХХ – першого десятиріччя ХХІ ст. й темою докторської дисертації.

1991 р. на сторінках двох номерів «Українського історичного журналу» (№ 9, 11) побачила світ праця, в якій автор на основі копіткого дослідження багатого джерельного матеріалу висвітлив державотворчі зусилля Б. Хмельницького, що визначили сутність його політичної діяльності й дозволили українському народу відновити державне життя на своїх теренах. У «Віснику Академії наук України» (№10) Валерій Степанович надрукував статтю «Програма державного будівництва Богдана Хмельницького», у якій описав еволюцію політичних поглядів гетьмана. Цього ж року нарешті вийшла друком у видавництві Львівського університету довгоочікувана монографія «Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648-1654)». У ній було висвітлено не тільки панораму масштабної соціальної боротьби суспільства, але й проти політики уряду Б. Хмельницького, спрямованої на поновлення старої моделі соціально-економічних відносин на теренах козацької України. Історик з'ясував також її вплив (особливо у формі Селянської війни 1648-1652 рр.) на внутрішню і зовнішню політику українського уряду, довів важливу роль у розвитку Визвольної війни. Ця книга автора стала першим в українській і зарубіжній історіографіях монографічним дослідженням актуальної проблеми значимості соціального чинника у розбудові українського державного життя в добу Нового часу, його ролі у ментальному естві українського етносу. Водночас він продовжував інтенсивно вивчати перебіг подій Визвольної боротьби на території Поділля й Півдня Волині, взяв участь у написанні посібника для вчителів «Нариси історії Поділля» (1990), книг «Буша. Історико-краєзнавчі нариси» (1991) та «Сполохи козацької звитяги. Нариси» (1991).

В. Смолій, проаналізувавши творчий доробок Валерія Степанкова за 70–80-ті рр. ХХ ст., стверджував, що він «зумів не лише акумулювати у своїй творчості набутий на попередніх етапах досвід розробки проблематики

Визвольної війни, а й на відміну від своїх попередників запропонував нові підходи до розв'язання низки питань, пов'язаних із її періодизацією, рушійними силами тощо. Він першим звернув увагу на соціальні аспекти Хмельниччини і кваліфікував їх як селянську війну, яка супроводжувала перший етап Української національної революції... Ще однією прикметною рисою раннього періоду наукової діяльності Валерія Степановича (до речі цю якість він зберіг до сьогодні) є повага до тих науковців, які передували йому в царині дослідження історії України середини-другої половини XVII ст. Він першим в радянській історіографії повернув їхні імена на сторінки своїх праць, віддав належне їхньому науковому доробку. Вчений скрупульозний у всьому – фактах, цитуванні, визнанні пріоритетності в тому чи іншому випадку своїх попередників. Випало так, що В. Степанкову судилося стати зв'язуючою ланкою між класичним періодом у розвитку української історичної думки і сучасними процесами, які відбувалися в історичній науці».

Перша половина 90-х рр. позначилася його інтенсивною працею у сфері переосмислення панівної в радянській історіографії концепції «Визвольної війни українського народу і возз'єднання України з Росією (1648-1654 рр.)», а відтак і сутності визвольних змагань українців середини й другої половини XVII ст., процесів розбудови й функціонування Української держави, ролі у них постаті Богдана Великого тощо. Важливе наукове значення мав вихід у світ 1992 р. праці «У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст.», написаної у співавторстві з В. Смолієм. Її появою, на думку В. Матях, авторам «вдалося не лише наочно довести готовність української історичної думки до конструктивного всебічного відтворення на рівні світових методологічних стандартів складних і суперечливих процесів державотворення в козацькій Україні, а й повністю витіснити з українського історіографічного простору рудименти застарілої марксистської парадигми у трактуванні багатьох важливих аспектів національної історії». А «запропонована нова концепція історії Національно-визвольної війни українського народу не лише рішуче витіснила з української історіографії нав'язаний їй у 50-80-х рр. минулого

століття стереотип щодо оцінки сутності та основного змісту політичних подій в Україні XVII ст., а й надала своєрідної спрямованості пошукам представників академічного напрямку в царині української історії раннього нового часу».

Цього і в наступні роки у співавторстві двох відомих дослідників побачили світ такі праці: «Творець Української держави» (Україна. 1992. № 29-32), «Гетьман Петро Дорошенко» (Укр. іст. журн. 1992. № 7-8), «Правобережна Україна в другій половині XVII – XVIII ст.: проблема державотворення» (Київ, 1993), «Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет» (Київ, 1993, 1995), «Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності» (Київ, 1995). У цих та інших працях учені на основі аналізу багатого джерельного матеріалу й наукового доробку істориків різних шкіл і напрямів реконструювали масштабну панораму національно-визвольної, конфесійної та соціальної боротьби українського населення середини й другої половини XVII ст., з'ясували складні процеси розбудови і функціонування відродженої Української держави, внутрішню і зовнішню політику її урядів, формування нової політичної еліти, вплив геополітичного чинника на перебіг боротьби за незалежність тощо.

Важливо наголосити на тому, що Валерій Степанков і Валерій Смолій внесли чимало «новаційних зрушень» у вивчення всього комплексу найважливіших наукових проблем, що визріли в історіографії даної тематики. Поділяємо думку В. Матях, що вони, спираючись на історіографічну спадщину своїх попередників та критичне переосмислення джерельного матеріалу, спромоглися аргументовано довести, що національно-визвольна боротьба, яка тривала з кінця 40-х до середини 70-х років XVII ст., «не може бути зведеною до спрощеної схеми «загальнонародної боротьби за воз'єднання України з Росією», оскільки «започаткувала нову епоху в боротьбі народу за незалежність і створення самостійної держави», а отже, й не може бути завершеною 1654 р., бо «підписання договору з Москвою не було для Б. Хмельницького та його уряду самоціллю, кінцевим результатом довготривалої, жорстокої боротьби з Річчю Посполитою». Відповідно, січнево-березневі події 1654 р. можуть бути

оцінені лише як завершальний акорд одного з етапів першого (січень 1648 – липень 1657 рр.) періоду національно-визвольної війни, на якому відбувався «активний пошук українським урядом виходу з фатальної геополітичної ситуації», що склалася навколо України 1652-1653 рр. Натомість автори пропонують граничним вважати 1676 р. – час завершення кількарічного процесу «руйнування державних інституцій у Правобережній Україні».

Закономірним результатом плідної наукової творчості Валерія Степанкова став успішний захист ним у грудні 1993 р. за сукупністю робіт у формі наукової доповіді докторської дисертації «Українська держава у середині XVII століття: проблеми становлення й боротьби за незалежність (1648-1657 роки)» у стінах Київського національного університету ім. Т. Шевченка. У ній він уперше в історіографії з'ясував комплекс питань, пов'язаних з розбудовою української держави, функціонуванням її інституцій, внутрішньою і зовнішньою політикою уряду Б. Хмельницького, становленням нової політичної еліти й з'ясуванням впливу на ці процеси геополітичного чинника.

Друга половина 90-х рр. XX ст. – перше десятиріччя XXI ст. стали часом розквіту наукової й педагогічної праці Валерія Степановича Степанкова. Побачили світ майже 350 його нових праць, написаних індивідуально чи у співпраці з В. А. Смолієм. Основними напрямками його творчого пошуку стали:

- фундаментальні проблеми Української революції 1648-1676 рр., недостатньо розроблені в історіографії чи дискусійні;
- процес формування й функціонування політичної системи, насамперед державних інституцій та органів влади козацької України, соціальної стратифікації її суспільства, поява нової еліти та політичної свідомості;
- внутрішня та зовнішня політика Гетьманського уряду 1648–1676 рр.;
- становлення і діяльність української розвідки й контррозвідки в добу Гетьманату Богдана Великого;
- історіографічні й джерелознавчі студії з проблем української революції XVII ст.;
- розробка тем з регіональної історії (переважно Подільського краю);

- створення галереї історичних портретів відомих постатей революційної епохи 1648-1676 рр. (Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Виговського, І. Брюховецького та ін.), біографічних нарисів про своїх учителів і колег.

На сьогодні Валерій Степанович має у своєму науковому доробку 500 наукових праць, у т.ч. 93 монографії, посібники, підручники, брошури і методичні поради, написаних індивідуально та у співавторстві. Разом з В. А. Смолієм він сформував потужну наукову школу, до якої входять 4 доктори історичних наук і 30 кандидатів історичних наук, котрі за час її існування (з початку 90-х рр. ХХ ст. й до сьогодні) здійснили 3,8 тис. публікацій.

В. С. Степанков протягом 1999-2006 рр. очолював кафедру всесвітньої історії, сьогодні (з 2015 р.) знову виконує ці ж функції. Учений керує написанням бакалаврських, дипломних, магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій, створює нові підручники і посібники для студентів і учнів.

Наукова й педагогічна діяльність Валерія Степановича належним чином поцінована. 1999 р. його обрано академіком Української академії історичних наук, лауреат Державної премії України в галузі науки й техніки (2000), лауреат обласних премій ім. Ю. Сіцінського у галузі історико-краєзнавчої роботи (2003) й М. Дарманського у галузі освіти і науки (2009). Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2003), знаками Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення» (2006) і «Петро Могила» (2007), орденом «За заслуги» III ступеня (2007) та Відзнакою Президента України – «Хрестом Івана Мазепи» (2010).

Сучасники відзначають у вченого, який наділений великими моральними чеснотами, живе за законами справжньої, не показової духовності і демонструє відданість національним цінностям, його величезну любов до незалежної, справді демократичної, соціально орієнтованої України.

О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
академік Академії педагогічних і соціальних наук, академік Міжнародної
кадрової академії, заслужений працівник освіти України

Життєвий і творчий шлях В. С. Степанкова очима друзів та колег

ВАЛЕРІЙ СТЕПАНКОВ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ВЧЕНОГО

*В. А. Смолій, доктор історичних наук, академік НАН України,
директор Інституту історії України НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
голова Українського національного комітету істориків,
член президії правління Національної спілки краєзнавців України*

Валерій Степанович Степанков, без сумніву, посідає чільне місце в інтелектуальному просторі новітньої української історіографії. І справа не у високих нагородах, званнях і відзнаках. Вони є лише своєрідним еквівалентом того, що на сьогодні зроблено науковцем на ниві національної історії, авансуванням майбутніх творчих досягнень.

В. Степанков належить до тієї категорії українських вчених, які своєю сумлінною і подвижницькою працею заслужили повагу серед наукового загалу. Його твори викликають зацікавленість у широкій читацькій аудиторії, їх читають, розшукують, навколо них дискутують, а найголовніше – вони користуються попитом. Емоційність та чутливість української душі, національного характеру вдало поєднуються в цій людині з раціональністю творчого мислення. Йому сповна притаманні високий рівень професіоналізму, витончена смакова культура, найвищі цінності та моральні імперативи дослідника.

У творчій лабораторії В. Степанкова воедино поєднані інструментарій та методи історика-практика й водночас генератора креативних схем, думок, підходів. Його науковий доробок позначений загальним баченням досліджуваної епохи, в полотно якої уміло вплітаються конкретні історичні факти.

Початковий етап формування поглядів ученого припав на радянський період. Навчання за марксистською парадигмою не могло не позначитися

відповідними впливами на світобачення цієї людини. І цілком природно, що в дусі саме цієї парадигми створюються і його перші наукові праці, їм сповна притаманний і весь набір штампів радянського історіомислення.

Однак В. Степанков не вступив на шлях наукової кон'юнктури, такий характерний для багатьох його сучасників. Із о початку творчої діяльності він раз і назавжди вибрав добу й тематику дослідження, які на той час перебували осторонь від наукових і, зрештою, ідеологічних пріоритетів. Очевидно, чималу роль у цьому відіграли й традиції вишу, в якому йому випало навчатися і з яким в подальшому міцно пов'язав він свою долю. Кам'янець-Подільський державний університет (на той час педінститут), який має чималий досвід поєднання навчального і наукового процесів, виховав цілу плеяду видатних учених. Свої перші кроки в науку Валерій Степанович робив за підтримки доцентів П. Щербини і П. Лаптіна, докторів Л. Коваленка й І. Винокура. Саме вони прищепили йому смак до роботи з історичним джерелом, уміння зіставляти факти, думати та оформлювати результати своїх роздумів у слові. Розвиткові творчої особистості сприяла і власне атмосфера історичного факультету та кафедри загальної історії, створена деканом А. Копиловим. Надалі професійна майстерність ученого шліфувалася також у творчому спілкуванні з науковцями-медієвістами такого високого рівня, якими були, зокрема, О. Апанович, М. Ковальський, Ф. Шевченко, ціла плеяда видатних російських і польських істориків.

Дослідницькі інтереси В. Степанкова хронологічно пов'язані із серединою XVII ст., тематично – з Національно-визвольною війною українського народу під проводом Богдана Хмельницького і наступним перебігом суспільно-політичних процесів. Цій тематиці присвячені його перші студентські розробки, підсумком яких стала дипломна робота. Пізніше проблематика визвольних змагань українців на зламі 40-50-х рр. XVII ст. стала основою його кандидатської дисертації. За цикл праць з історії державотворчості доби Хмельниччини на початку 90-х рр. В. Степанков отримав науковий ступінь доктора історичних наук.

І хоча, як вже зазначалося, український ранній новий час не користувався повагою у радянських державних та партійних адептів, його дослідження в 70-х – на початку 80-х рр. XX ст. фактично було майже призупинено. Загалом історіографія цієї доби налічує не одну сотню наукових студій різних форматів та рівня деталізації чи узагальнення. Зокрема, тематика Національно-визвольної війни представлена працями таких велетнів української історичної думки, як М. Грушевський, М. Костомаров, Д. Дорошенко, В. Липинський, О. Терлецький, С. Томашівський, О. Оглоблін, А. Яковлів, М. Слабченко, Л. Окиншевич, М. Петровський, О. Касименко, М. Брайчевський, І. Крип'якевич, Ф. Шевченко та багатьох ін. У такому щільно заповненому просторі віднайти свою нішу історикові, до того ж відірваному від академічного середовища, було не просто, однак В. Степанкову це вдалося. Він зумів не лише акумулювати у своїй творчості набутий на попередніх історіографічних етапах досвід розробки проблематики Визвольної війни, а й на відміну від своїх попередників запропонувати нові підходи до розв'язання низки питань, пов'язаних з її періодизацією, рушійними силами тощо. Він першим звернув увагу на соціальні аспекти подій Хмельниччини і кваліфікував їх як селянську війну, яка супроводжувала перший етап Української національної революції. Уже в перших своїх публікаціях на сторінках фахової періодики українського та всесоюзного рівнів, а також у підготовленій на основі матеріалів кандидатської дисертації монографії В. Степанков описує державне будівництво в козацькій Україні, охоплюючи сюжети військової, політичної, соціальної, економічної сфер із проекцією на міжнародну, дипломатичну, конфесійну та ідеологічну.

Дослідник спробував не лише переосмислити сутність революційних подій в Україні в середині XVI ст. – другій половині XVII ст., а й вписати їх у загальноєвропейський контекст революцій раннього нового часу, дати їм ідеологічне обґрунтування шляхом відтворення етапів формування національної державної ідеї.

Валерій Степанович Степанков, не зважаючи на поважне становище в історичній науці, ніколи не припиняє своєї напруженої, насамперед рутинної роботи в архівосховищах. Зокрема, це засвідчують його регулярні поїздки до Польщі та Росії, де осіла основна маса джерел з української історії. Систематична робота історика з оприлюднення нового документального матеріалу сприяла значному збагаченню джерельної бази української історичної науки. Проте новий факт для В. Степанкова – не самоціль, основне для нього – це матеріал для роздумів, узагальнень, висновків.

Зауважимо, що він не лише вміло оперує явищами, подіями, фактами, учений населяє історію людьми. З-під його пера оживають постаті М. Кричевського, Г. Гуляницького, Д. Нечая, І. Виговського, П. Дорошенка, П. Тетері, І. Брюховецького. На початку 90-х років, через кілька десятиліть після появи останнього життєпису великого гетьмана, створеного талантом І. Крип'якевича, В. Степанков реалізує величезний панорамний науковий проект «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет», у якому по-новому висвітлено титанічну й багатогранну діяльність українського володаря у створенні Української держави.

За характером свого наукового мислення та особливостями наукового почерку Валерій Степанович є класичним позитивістом з добротною документалістикою, різноманітною тематикою, широкими узагальненнями, ґрунтовними висновками, продовженням традицій наукового академізму. Для його стилю характерна гостра полемічність, переконаність у своїй правоті. Саме такими рисами позначені, зокрема, такі його праці, як «Інтелектуальна рефлексія» чи місія «караючого архангела»? Кілька зауваг із приводу культури ведення наукової дискусії на сторінках «Українського гуманітарного огляду», «Історія не лазня! або кого підводить чуття історизму (Кілька міркувань з приводу статті п. Володимира Базилевського «Холодний душ історії»», «Чи було для козацтва «своїм» польське жовнірство й «чужим» українське поспільство? (кілька зауважень до концепції «побратимства фаху» професійних

вояків)», «1648 рік: початок Української революції чи «домової війни» в Речі Посполитій?» та ін.

Книги В. Степанкова – сучасні. Читач, який знайомий з його працями, не тільки відтворює для себе захопливі сторінки історії XVII ст., але ще й ще раз переконується, що історія має здатність повторюватися. Надзвичайною актуальністю наповнені авторські висновки і розмірковування про старшинські угруповання, егоїзм політичної еліти, її соціально-політичну зорієнтованість на зовнішні сили. Усе це ніби віддзеркалює ситуацію сьогодення.

Слід підкреслити, що в особі В. Степанкова вчений-професіонал досить комфортно співіснує з викладачем вишу. В результаті поєднання цих двох сфер діяльності смак до наукової роботи йому вдалося передати не одному зі своїх вихованців. Сьогодні цілком правомірно говорити про існування наукової школи Степанкова, ґрунтованої на принципах історизму та дослідницької об'єктивності.

Валерій Степанович не лише впровадив у навчальний процес новітні методологічні засади, ввів нові спецкурси з історії Української революції та державного будівництва XVII ст. Результати його власних наукових досліджень, здобутки новітньої української історіографії відбито на сторінках створених ним підручників та навчальних посібників для середніх і вищих шкіл. Вони користуються неабияким попитом у викладачів, школярів та студентів.

В. Степанков демонструє не лише високі професійні якості. Це – відкрита, чуйна, завжди готова прийти на допомогу іншим людина. Людина, яка збагачена непростим життєвим досвідом, наділена глибокою мудрістю, абсолютно позбавлена кон'юнктурних викликів, спроб подивитися на історію з меркантильних інтересів.

Його громадянська позиція твердо проявилася ще в 70-80-х рр. минулого століття. З піднесенням він зустрів проголошення незалежності України, залишався вірним своїм принципам у складну для академічної і вишівської

систем другу половину 90-х рр., самовіддано виступив на захист майбутнього в переломні осінь-зиму 2004 р.

Валерій Степанович – людина надзвичайно високих моральних якостей. Без перебільшення, він – еталон професійної гідності вченого, на який намагається рівнятися інтелектуальна молодь. Чесність і принциповість, абсолютна безкомпромісність не тільки у тому, що стосується питань науки чи викладацької праці, а й побутової сфери, реагування на життєво значущі події та виклики сучасності притягують до нього не лише колег-гуманітаріїв, а й змушують прислухатися до його думки і декого із сьогоднішніх політиків.

Толерантність і виваженість, відкрита дискусія, ґрунтована на правді історичного факту, повага до переконань і поглядів інших – таким є наукове і життєве кредо цієї надзвичайно працездатної, сповненої нових масштабних планів і задумів людини.

ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ГУРУ

В. П. Газін, *доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії*

Про Валерія Степановича, його викладацько-трудова і творчо-науковий шлях – від асистента кафедри всесвітньої історії у період діяльності відомого професора Л.А. Коваленка до часу нинішнього, коли цю ж посаду обіймає він сам, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти, лауреат Державної й багатьох інших менших масштабом премій, відзнак і нагород – написано багато й багатьма достойниками. Тому що заслужено. І ні в якому разі спогади й судження про нього не підпадають під батіг відомого вислову: «зозуля хвалить горобця за те, що хвалить він зозулю». Таке досить часто буває і в людському суспільстві та його клітині – колективі, серед науковців – не виключено. Але це не про Валерія Степановича. Оскільки сам цього не любить й іншим ніколи не радить до цього звикати, тому що скромний, ввічливий серед людей, добросовісний у роботі, з презирством ставиться до самореклами, не терпить пустодзвонства.

Пропоноване читачу есе ґрунтується на мобілізації ресурсів пам'яті не стороннього від жовтня 1976 року, коли зустрів його, тоді ще молодого, в найстарішому корпусі пединституту. Там і відбулося наше офіційне знайомство в келіях, які в далекі часи будували монахи на славу щодо міцності їх мурів і задля посилення власної спокути споконвічної людської гріховності (на їх думку) в холоді та важких і похмурих умовах перебування. Спільна робота продовжується й до сьогоднішнього дня. Він не старіє, тому що працює з молоддю, завжди сповнений юним запалом й енергією пошуку наукової істини у величезному архівному морі фактів вітчизняної історії, що стало змістом усього його життя та діяльності, незважаючи на роки, про які згадує лише тоді, коли однобоко полум'яніють яблука і засвідчують ще один прожитий рік та невмолимий плин життя.

Шанованому професору Валерію Степановичу Степанкову в дні золотої яблуневої осені сповнюють перші 70 років. Час, кажуть, оглянутися назад і підбити багаті й глибокі підсумки науково-творчої роботи, всього пройденого за цей час шляху. А вони радують тим, що зроблено так багато і такого потрібного. Закладена, живе і розвивається історична школа дослідження проблеми Української національної революції 1648-1676 років. Її результати оформлені в численних наукових доробках: монографіях, колективних працях в авторстві з провідними вченими України, що трудяться в інституті історії Академії наук України, нарисах, статтях, у тому числі й публіцистичних і полемічних. Це добротні наукові праці, відомі в Україні та за кордоном. І тут і там вони заслужено користуються попитом у науковому середовищі та в читацьких колах. Особисті й колективні монографії. Скільки їх? Чи доцільно ставити так питання? А чи від кількості наукових праць залежить їх суспільна вага? Гадається, від того, наскільки визначально важливими є підняті в них проблеми в сенсі значущості для життя українського суспільства, що формується важко і в муках після 1991 року, за вкрай важких умов шукає свою справжню історію через відкриття фактів і пізнання шляхів суспільного розвитку аж до сформування наукового продукту як нагальної потреби

розвитку суверенної України. Від того, які нові ідеї, судження, думки отримали резонанс і як вплинули на суспільну свідомість, у тому числі й на формування позиції молодих і заповзятих учених, залежить майбутнє розвитку історії України. Отримавши суспільно-громадський статус, вона уже належить не авторам, а служить інтересам усього народу, стає важливим інструментом зміцнення суверенності держави, її суб'єктності в міжнародному співтоваристві. І Валерій Степанович за правом своєї участі в процесі становлення нової української історії є одним з її першовідкривачів. Саме таким відкривають для себе професора Степанкова молоді вчені, які, внівши свій вклад у досліджувану проблему, можуть з гордістю називати себе скромно, але справедливо, учнями гуру.

Він не тільки займається наукою, творить і живе в ній. Володіючи енциклопедичними знаннями, виступає водночас як спеціаліст людської душі. Порадник не тільки молоді, а всіх, хто з питаннями в тій чи іншій царині життя звертається до нього за допомогою. І, як правило, отримує її.

Його хобі – вчити студентів. Уміє дійти до розуму кожного з них, дати пораду. Уміє визнавати не тільки чужі, але й свої помилки. Переконаний – без них не можна досягнути істини. Хто не падає, той не піднімається. А дискусійна боротьба навколо полемічного питання торує шлях до істини, від якої через аналіз та висновки визріває переконливе твердження, яке врешті-решт набирає форми права на життя в науці.

Я ніколи від нього не чув та й ніхто не пригадає, що чув від Валерія Степановича хоча б натяк на категоричне, що виключає будь-яку іншу думку: «Я так сказав і крапка». У цьому, гадається, він згоден із самим Марксом: «усе піддавай сумніву».

До оприлюднення своїх особистих думок про один із найскладніших і водночас героїчних періодів в історичному житті України йшов довго, терпляче збираючи і накопичуючи, осмислюючи матеріали, висновки з яких завжди носив з собою в голові, де вони глибоко і назавжди осідали, набирали переконливих і виважених форм. Чекав моменту, коли відійде в небуття епоха,

яка багато чого вмiла «творити» в сенсi задоволення iнтересiв iдеологiї й компартiйної номенклатури. Але не терпiла правди i жорстоко карала неправдою за чеснi й вистражданi слова правди й справедливостi. Незалежнiсть України, що почала формуватися 1991 року, дала можливiсть розкрити таланти iсторика, вченого й дослiдника, i не помилюсь, коли скажу, що своїми iдеями, закладеними в наукових працях, він вийшов на найбільш важливу орбiту в своєму життi не тiльки української, але й свiтової iсторiї.

Свiт, у якому ми живемо, щоб не говорили, цiкавий тим, що він рiзноманiтний, i люди, його суть, теж. Однi несуть добро, iншi, якщо прямолiнiйно – зло. I це природно, що ми знаємо, що таке зло, i працюємо над тим, щоб його було якомога менше. Ставлення професора Степанкова до людей особливе. Він чуйний i справедливий, надзвичайно вимогливий до них, а особливо до себе самого. Люди такого типу, як правило, обдарованi багатьма гарними рисами. Одна з них, архiважлива для нього самого й оточуючих – бути чесним i справедливим перед людьми, серед яких живеш i працюєш, i, насамперед, – перед самим собою. Ще одна риса В. Степанкова – це велика працюовитiсть. Причому повчальна. Колись, у перiод комунiстичної епохи, закликали брати в усьому приклад з «вождя трудящих всього свiту» – Ленiна. Сьогодні епоха Ленiна канула в «Лету» «не бросивши векам ни мысли плодovитой, ни гением начатого труда». Утворилася гiгантська лакуна в iсторiї, насамперед – в українській. Мало хто тодi, пiсля 1991 року, брався з апломбом за справу. А тих, що засидiлися в радянській iсторiї, й сьогодні чимало. Валерiй Степанович був одним з перших, хто взявся за справу повернення української iсторiї на належне їй мiсце в анналах свiтового спiвтовариства.

Вiдомо, коли Степанков береться за справу, то йде до кiнця. За бiльш як 40 рокiв спiлкування не пам'ятаю, щоб він щось почав i не завершив, що б це не було: глибока i насичена багатим архiвним матерiалом монографiя, яка стосується певної важливої для часу i суспiльства проблеми, чи то методичнi вказiвки для студентiв, чи то навчальнi посiбники тощо. Просто, доступно i легко – важкою систематичною працею – усе доводить до логiчного кiнця.

Як учений з великим досвідом допомагає молоді знаходити себе в перших наукових експериментах, які часто переростають у дослідження дисертаційного рангу. При цьому він ніколи не зраджував підходу з позицій істини до наукової оцінки доробків молодих учених. Він уміє будь-яку наукову роботу, що знаходиться в стані творення, розкласти на позитиви і негативи, знайти між ними проміжні ланки, які вимагають додаткових зусиль і роздумів автора над формулюванням ідей, підведенням під них багатой матеріальної й глибокої теоретичної бази. І тут він жорсткий і непохитний. Правда має бути завжди правдою, якщо навіть гіркою. Його консультації і допомога – це не просто вказівки на текстові, змістові, хронологічні недоліки і неточності, а підказка маститого вченого, чого часто бракує творчому доробку. Коли слухаєш його «розбір польотів» того чи іншого гатунку роботи (монографія, стаття, дисертація, того чи іншого виду дипломної), складається враження, що він знає питання краще, ніж той, хто висвітлює проблему. Це не проста наукова інтуїція, яка в нього теж є. Це наслідок глибоких і всебічних знань вітчизняної і світової історії. Причому робиться це коротко і точно, навіть інколи з пристрасним апломбом, очевидно, для того, щоб зарядити молодого дослідника наснагою й азартом пошуку. Знай: якщо робота покреслена Степанковим, – вона цікава, на правильному шляху, але недосконала. Стріли правди миттєво і несхибно вражають наукові промахи опонента. Він ніби говорить: папір витримає все, але випущена в світ надрукована робота перестане бути Вашою власністю. Вона живе уже своїм власним життям. І якою Ви хотіли б її бачити, коли прочитаєте через багато років? Будете сповнюватися радістю чи соромом? Слід пам'ятати, що гарна робота сама займе належне місце в історіографічному ряду, але тільки тоді, коли буде цікавою для оточуючих, коли вони в ній щось знайдуть уперше – важливе й істотне для себе. Науки не буває без відповідального ставлення до неї, без віддачі їй усіх інтелектуальних сил і здібностей.

Студенти знають: «пройти» Степанкова можна лише тоді, коли знаєш дисципліну заліку чи екзамену. Ні, він не сварить, не іронізує, але байдужі й

нашвидку зшиті з чужого полотна думки й судження без власного аналізу й доказової бази приречені на нещадний остракізм з боку В. С.

Коло інтересів ученого досить широке: україніст, який написав десятки монографій статей з української історії героїчної доби XVII ст., революційного процесу, який тривав в Україні після 1991 року. Автор матеріалів у провідних газетах України на злободенну тематику. У цьому плані він не тільки пише історію, але й сам виступає в ролі творця безпосередньої історії. Його не віднесеш до категорії людей, які круті суспільні повороти революції спостерігають через вікно з думкою «ну, як підуть справи».

Володіє чуттям відбору із середовища студентів кадрів, схильних до наукової роботи, і тих, що виявляють уміння працювати. Валерій Степанович був одним з перших, хто взявся за справу повернення українській історії належного їй місця в історії світового співтовариства педагогами – вишівськими викладачами. Як правило, усі вони виявили нахили до такої роботи і не підвели свого гуру. Чому гуру? Та тому, що так з пошаною і любов'ю Валерія Степановича величають між собою студенти.

Вражає його доброта і вміння співчувати людині, до якої прийшло горе, його віра в добро і Бога.

Той, хто пише наукову роботу в Степанкова (будь-яку: дипломну, бакалаврську, магістерську, кандидатську дисертацію), знає, на що іде. У професора специфічна і вивірена технологія керівництва написанням наукової роботи. Підйом на Голгофу буде непростим. Валерій Степанович, якщо гора не йде до гуру, гуру іде до гори. Тому автору-досліднику треба просто звикнути, а результат для нього буде позитивний, якщо до кінця віддаєшся розроблюваній темі. Він пройде всебічну школу практичного вміння працювати в науковій сфері. Навчиться і зрозуміє, якою копіткою роботою є наукове дослідження. І дається воно важко й непросто. Однак, яким прекрасним відчуттям наповнюється твоя душа, коли раптом відчуєш, що вмієш знаходити те, що потрібно, побудувати текст так, що словам тісно, а думці просторо, що ти, нарешті, дійшов того факту, що знайдені матеріали – це основа, підґрунтя, а

висновки, ідеї та думки – це твої особисті, подаровані копіткою працею аналітичного характеру. Проробивши таку роботу і досягши успіху, молодий автор приходять до висновку, що здано іспит перших кроків наукового поступу.

У нього своєрідна манера приймати екзамен у студента. Це не звичайна стандартна позиція: студент викладає все, що у цей момент приходиться на пам'ять. На обличчі у нього – страх, зосередженість, навіть розгубленість. Викладач суворий і мовчазний – слухає. Найстрашніше для студента – що ж він зараз думає? А може, він і сам цього не знає і дотримується золотого правила: мовлення – срібло, а мовчання – золото. У Степанкова так не буває. Одразу ж зав'язується бесіда-діалог, у якій головні постаті – студент й професор-екзаменатор. Перший старається продемонструвати знання дисципліни, другий – не тільки побачити наскільки вдалося студенту опанувати предмет, а й якою була участь його самого у засвоєнні. Він уміє заряджати, наштовхувати студента на гарні висновки, заставляє його включати апарат багажу відновлення знань, який швидко набирає обертів під вмілим керуванням гуру. Як правило, таким діалогом-бесідою задоволений екзаменатор, задоволений і студент, який здає важкий для нього екзамен (у самого Степанкова). Наприкінці цікавого і повчального спілкування – коротке резюме. Воно може бути різним, але завжди максимальним у системі справедливості. Педагогіка! А хіба це наука? Це метод високої або низької майстерності, залежно, насамперед, від рівня морального, рівня інтелекту учасників дійства.

Такий він, наш дорогий Валерій Степанович! Історик і Людина з великої букви. І під стать йому найрідніші: дружина Лариса Степанівна й син Віталій Валерійович. Теж люди історичної сфери. Лариса Степанівна тривалий час працювала в музеї-заповіднику. Інтересом сина Віталія стали дослідження, що стосуються історії української еліти. З роси і води Вам, Степанкови! На початку другого семидесятиріччя Валерія Степановича!

**ПРОВІДНИЙ УЧЕНИЙ-ІСТОРИК УКРАЇНИ З ВНУТРІШНІМ
СТЕРЖНЕМ Й ВОГНИКОМ У СЕРЦІ: ДО 70-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ І 50-ЛІТТЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОФЕСОРА, АКАДЕМІКА ВАЛЕРІЯ СТЕПАНКОВА**

*А. Г. Філінюк, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений діяч науки і техніки України*

18 вересня 2017 р. науково-педагогічна громадськість міста Кам'янця-Подільського, Хмельниччини і всієї України, передусім історики та наукова еліта, відзначатимуть 70-ліття від дня народження доктора історичних наук, професора, академіка Української історичної академії наук Валерія Степановича Степанкова – справжнього професіонала, талановитого історика, полум'яного популяризатора вітчизняного минулого, інтелігентної людини, свідомого громадянина України з чіткою громадянською позицією, невтомного, самовідданого діяча національної освіти, історичної науки і нашої духовності.

Із ювіляром доля мене звела ще в далеких 70-х рр., коли мені пощастило успішно пройти вступні випробування й здобувати вищу історичну освіту в Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті. З перших днів перебування на історичному факультеті я і мої однокурсники дізнались від старшої генерації студентів про тоді ще зовсім молодого, талановитого і всіма любимого серед майбутніх істориків викладача. Знали задовго до того, як на нашому курсі Валерій Степанович читав дуже складний та великий навчальний курс з нової і новітньої історії Азії і Африки. Запам'ятався завжди організованим, зібраним, знаючим свою справу лектором, який умів зацікавити й запалити своїм прикладом особистий інтерес кожного з нас до здобуття вчительської професії. Ще ближче знайомство з викладачем відбулось під час роботи в колгоспі у селі Томашівка Дунаєвецького району, де ми в порядку шефської допомоги збирали врожай цукрових буряків глибокої осені. Тоді В. С. Степанков нам відкрився як людина з найкращими рисами, яка цікавилася не тільки історією, а заявила про себе як уболівальник української збірної з

футболу. Він демонстрував свої знання про всі команди країн Європи та Америки. На трудовому фронті ніколи не був стороннім спостерігачем чи контролером над студентами, а пліч-о-пліч із усім курсом щоденно працював, допомагаючи, в першу чергу, тендітним студенткам, котрі не могли впоратися з виконанням визначених щоденних завдань. Пригадую також, як ми всім дружним факультетом хвилювалися за стан його здоров'я і майже наввипередки намагалися йому допомогти в одужанні. Я щасливий з того, що мав можливість особисто допомогти Валерію Степановичу долати недугу.

Працюючи на викладацьких посадах, завжди рівнявся на В. С. Степанкова. Вважаю, що професор відіграв неабияку роль у моїх студіях історичного минулого українського народу. З роками в нас склалися не лише професійні, загальнолюдські, а й приятельські особистісні стосунки, що переросли в міцну дружбу. Знаю ювіляра як фахівця зі світлим розумом, глибокою фаховою підготовкою, справді багат шаровим, аналітичним мисленням, у якому органічно поєднуються пильне око дослідника і систематика з універсальними евристичними зацікавленнями та винятковою працездатністю.

В. С. Степанков здолав великий і нелегкий життєвий шлях, блискуче здійснює високу місію педагога, професора, створив цілу скарбницю праць, своєю невтомною працею відкриває невичерпне джерело національної історії. На наше глибоке переконання, основна таємниця наукового, творчого зростання Валерія Степановича полягає в його неймовірно високій та цілеспрямованій працездатності, дивовижному вмінні визначати пріоритети і другорядні проблеми, безмежній відданості справі, принциповості та рішучості в досягненні поставленої мети, непідробному патріотизмі й прискіпливому ставленні до себе і до нашого суспільства.

Своєю багатолітньою викладацькою та дослідницькою практикою академік В. С. Степанков засвідчив уміння не лише створювати правдиву інтерпретацію багатьох складних аспектів вітчизняної історії, досягати визначних результатів у їх науковій реконструкції, якісно інформувати читачів

про те, що реально відбувалося в XVII – XVIII століттях на теренах України, а й переконливо аргументувати кожне теоретичне положення і тим самим вплітати історичне минуле України в європейський та світовий цивілізаційний простір подій, вводити у світовий геополітичний контекст.

Коли йдеться про конкретні справи та успіхи, про поступ України на шляху європейської цивілізації, то ми маємо передусім звертати увагу на те, що в їх основі ось такі скромні і водночас надзвичайно важливі та величні справи, як це спостерігаємо на прикладі подвижницької праці професора В. С. Степанкова. Валерій Степанович своєю плідною співпрацею з академіком В. А. Смолієм демонструє впродовж багатьох років підйом на новий, більш вищий рівень дослідницьку практику, вносить свій вагомий особистий внесок у формування й функціонування на історичному факультеті оптимістично-енергетичного середовища та розбудову потужної платформи для трансформації кількісних змін у якісні в історичній освіті.

Неодмінним достоїнством чисельного наукового доробку професора Валерія Степановича є те, що його праці справді цікаво читати як виразну та блискучу наукову реконструкцію українського минулого, базовану на широкому джерельному ресурсі. Багатий науковий доробок академіка, поза сумнівом, є потужним орієнтиром у величезному потоці історичних подій в Україні та Східній Європі загалом. Для індивідуальних і підготовлених у співавторстві праць ученого характерними є насиченість актуальним фактичним матеріалом, високий теоретичний рівень, глибоке переосмислення, ґрунтовність і панорамність відтворення життєвих явищ і видатних особистостей. Наукова спадщина академіка УІАН вчить цінувати справді національні постаті, всебічно пізнавати свою ідентичність і цілеспрямовано стверджувати Україну на світовій політичній та культурній мапі. Аура його монографій і книг вирізняється розвоєм та унікальністю джерельної основи. Для них характерні ґрунтовність, композиційна вивершеність, суспільно-історична спрямованість, розлога і водночас сувора компаративістика та аргументовані авторські обґрунтування чесного й добросовісного вченого.

Ювіляр систематично та послідовно доводить, що для позитивного поступу України необхідно озброїтись ґрунтовними знаннями, любов'ю до Батьківщини та незламною силою волі. В. С. Степанков подає особистий приклад і вчить майбутніх фахівців послідовно відстоювати свої погляди й формувати власну спроможність з огляду на нові наукові результати, осмислювати та переглядати окремі власні позиції. Для цього потрібно формувати українську національну еліту, її лідерські якості та харизматичність.

Найвищою якістю людини є її великодушність, тобто наявність у цієї людини великої душі, відкритої та творчої в усій своїй повноті. Такою великодушною людиною безперечно є В. С. Степанков – високий інтелектуал і моральний авторитет, надзвичайно щира, відкрита, орієнтована на безумовне дотримання найвищих стандартів професійної етики, україноцентрична особистість. Силою своєї принципової позиції, життєвої мудрості і багатого досвіду ювіляр наполегливо доносить студентству і всьому суспільству правильні та своєчасні сигнали, від розуміння, усвідомлення й дотримання яких залежить наше майбутнє на цілі десятиліття.

Не можу не наголосити, що книги і численні статті історика – не власне академічні, а тим більше не штучно створені дослідження. Вони не тільки повертають нам витіснені фрагменти з минулого й тим самим зафарбовують його яскравими барвами історії, а й зменшують простір особистого і державного незнання. Глибокий аналіз винятково важливих для історії та духовності піднятих дослідником тем сприймається легко завдяки осмисленості позицій автора і гарній відшліфованій сучасній українській мові. Завдяки щирій подачі матеріалу – це змістовні, напрочуд цікаві праці, призначені як для фахівців, так і для широкого кола читачів, громадських активістів, студентів, державних і політичних діячів.

Народна мудрість говорить про те, що немає таких людей, з якими завжди легко, але є такі люди, з якими хочеться долати труднощі. В. С. Степанков із такої категорії людей, з ким легко співпрацювати і долати життєві труднощі. Важко переоцінити значення, яке мало і має для мене систематична професійна

співпраця з Валерієм Степановичем. Певною мірою під впливом його наукових праць і бесід із ним самим я зосередив своє дослідження на питаннях інкорпораційної політики російського самодержавства в Правобережній Україні на межі XVIII – XIX ст. Мене не перестають дивувати ерудиція професора в складній історії імперської лінії щодо українців і України, його знання джерел і бачення прихованих зв'язків і схожості там, де менш допитливий погляд задовольнявся б констатацією випадковості та безсистемності, особливо якщо йдеться про російську бюрократію. Живий інтерес В. С. Степанова до стану мого здоров'я і реалізації мого наукового проекту не раз допомагав мені досягати бажаних результатів.

З огляду на багатолітнє знайомство та співпрацю, щоразу переконуюся в тому, що від Валерія Степановича завжди віє сміливістю, натхненністю, порядністю, чесністю і добросовісністю. Мені імпонують його науковий талант, схильність до пошуку пояснень сучасних явищ і процесів в історичному минулому та вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки. На наше переконання, саме завдяки таким професорам наш університет та його історична школа досягли таких висот.

Переконаний, що ювіляр, із його великодушністю, душевною добротою, працелюбним вишколом і цілеспрямованістю, дивовижною обов'язковістю й громадянською небайдужістю, величезним життєвим досвідом і потужним науковим доробком, буде й далі цінувати кожен мить свого життя й дарувати нові та нові наукові розвідки з історії України. Певен, що як професор і академік В. С. Степанков із внутрішнім стержнем й вогником у серці, своїм фантастичним інтелектом і широтою знань ще не одне десятиліття буде насичувати студентів, молоді генерації фахівців, допомагати їм знаходити острови знань у безмежному океані інформації й розкодувати раніше приховані смисли та вибудовувати шляхи до себе істинних.

Тож зичимо Вам, дорогий ювіляре, козацького здоров'я, великого людського щастя, сміливо будувати й упевнено виконувати нові творчі плани

щодо відкриття нових сторінок нашого славетного минулого! Многая, многая, многая Вам літа!

СЛОВО ПРО ВЧЕНОГО

*Н. Д. Крючкова, провідний бібліотекар
відділу рідкісних видань бібліотеки
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка*

Є особистості, чії імена тісно пов'язані із закладом, у якому вони працюють. Такою людиною є Валерій Степанович Степанков. Він пройшов шлях у стінах своєї альма-матер, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, від студента до професора, не обминаючи жодної сходинки зростання на шляху до своєї мети.

Знаний багатьма вченими різних вишів, історик В. С. Степанков багато років плідно працює у гуманітарній сфері України.

Ювілей завжди змушує оглянутися, оцінити пройдений шлях, зважити здобутки, проаналізувати міру затрачених зусиль та висоту вирощеного врожаю.

Степанков Валерій Степанович – доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Це людина, яка наділена секретами високої мудрості, виступає у ролі просвітника, пробуджує думки не лише серед студентської молоді чи в осередку дослідників, але й суспільства загалом. У сучасному інформаційному суспільстві Валерій Степанович у розрізі історичних процесів демонструє причини, недоліки втрати державності, що часто відображаються в сучасних умовах державотворення.

Після проголошення незалежності України науковий потенціал став рушійною силою для нових пошуків в історичній науці. Вільний доступ до відомих архівних фондів дав змогу Валерію Степанкову осмислити

історіографічну спадщину, методологічні засади в наукових працях. Зокрема, його увагу привернула частина раритетних видань, що знаходяться на полицях у відділі рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, який функціонує з січня 2004 року. Саме тут з березня 2005 року я у співпраці з Валерієм Степановичем відкрила для себе його постать, життєвим кредо якого є вислів голландського філософа Спінози: «Справжнє щастя й блаженство людини полягає в мудрості й пізнанні істини». Як завідувач кафедри В. С. Степанков завжди позитивно ставиться до моєї участі щодо інформації науковців кафедри про раритетні видання, з якими я знайомлю їх під час проведення Дня кафедри.

У своїй діяльності Валерій Степанович завжди підходить із повагою та розумінням кожного історичного факту для переосмислення і зрєконструювання подій минулого в цілісну картину бачення. Саме такому підходу вчений намагається навчити своїх студентів побачити всі грані історії загалом.

Валерій Степанович віднайшов своє визнання не лише з боку наукової діяльності, але й громадськості, адже він завжди займав чітку позицію з боку справедливості, поваги та пошани до культурних і моральних цінностей народу.

Окрім цього, Валерій Степанович надає великого значення поліпшенню шкільних курсів історії України, їх модернізації та реконструкції історичної пам'яті української нації, без якої неможливі становлення й розвиток її історичної свідомості, самоідентифікації.

Валерій Степанович Степанков став відомим ученим-істориком України та подвижником історичної думки, до якої прислухаються не лише колеги, але й молодь, яка направлена на нові історичні пошуки. Архівні установи прагнуть мати у своєму комплектуванні документи особового походження Валерія Степановича Степанкова, що відображають історію його життя, виражену в подіях, вчинках, намірах, поглядах та отриманих результатах, дає змогу побачити його як учасника певного відрізка суспільного життя, виявити ті його

особливості, які несуть у собі «дух часу». Традиційно, що саме документи особового походження є невичерпним джерелом з історії всіх проявів інтелектуальної і громадської думки, а відтак, їх особливе значення спонукає до вивчення тих напрямів людської діяльності, де на перший план виступає індивідуальна творчість. В архівному відділі Кам'янець-Подільської райдержадміністрації в травні 2017 року створено фонд особового походження «Степанков Валерій Степанович (1947 р. н.) – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», де описано сторінки життя і наукової діяльності відомого українського історика. В результаті науково-технічної обробки документів складено опис №1 за 1968–2017 роки в кількості 5 справ, до яких увійшло 35 документів, зокрема: копія автобіографії, копії дипломів, посвідчень, характеристик, документи про професійну, громадську та творчу діяльність, книги, вирізки з газет та фотографії.

До свого ювілею професор Валерій Степанович підійшов з великим науковим і навчально-методичним доробком. Тож побажаємо йому здоров'я й наснаги у реалізації подальших планів, невпинного руху вперед. Нехай професійна діяльність буде сповнена творчими перемогами. Бажаємо міцного здоров'я, здійснення мрій, творчих задумів, родинного затишку та плідної наукової праці.

Основні наукові праці В. С. Степанкова

Монографії, наукові, науково-популярні видання

1979

1. Антифеодальная борьба крестьянства и казацких низов в годы Освободительной войны (1648–1654 гг.) : дис. на соиск. ученой степ. канд. ист. наук / В. С. Степанков. – Каменец-Подольский, 1979. – 253 с.

1980

2. Антифеодальная борьба крестьянства и казацких низов в годы Освободительной войны (1648–1654 гг.) : автореф. дис. на соиск. ученой степ. канд. ист. наук / В. С. Степанков. – Днепропетровск, 1980. – 25 с.

1991

3. Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648–1654 рр.) / В. С. Степанков. – Львів : Світ, 1991. – 195 с.

4. Буша : історико-краєзнавчі нариси / [І. С. Винокур, В. С. Степанков та ін.]. – Хмельницький : Ред.-вид. відділ, 1991. – 152 с. : іл.

1992

5. У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст. / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Ред.-вид. від. Ін-ту укр. археографії АН України, 1992. – 41 с.

1993

6. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Либідь, 1993. – 501 с.

7. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст.: проблема державотворення / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ, 1993. – 71 с.

8. Українська держава у середині XVII століття: проблеми становлення й боротьби за незалежність (1648–1657 роки) : дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук у формі наук. доп. / В. С. Степанков. – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії України АН України, 1993. – 68 с.

1994

9. Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Наук. думка, 1994. – 261 с.

1995

10. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет : [монографія] / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – 2-ге вид., допов., перероб. – Київ : Либідь, 1995. – 624 с.

1997

11. Українська державна ідея XVII – XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1997. – 367 с.

1999

12. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 351 с.

– (Сер. «Україна крізь віки» ; Т. 7).

13. Українська національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 107 с.

2003

14. Богдан Хмельницький : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Альтернативи, 2003. – 400 с.

2006

15. Академік Валерій Андрійович Смолій : [наук.-попул. вид.] / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – 23 с. – (Сер. «Видатні випускники Кам'янець-Подільського державного університету»).

2008

16. Копилов Анатолій Олексійович – ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (університету) / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 72 с. – (Серія: «Керівники навчального закладу»).

17. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість : [монографія] / С. А. Копилов, В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 192 с. : іл.

18. Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII століття / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2008. – 120 с.

19. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657 рр.) / В. С. Степанков. – Вид. 3-тє, перероб. та розширене. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2008. – 264 с.

2009

20. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Вид. 3-тє, допрац. – Київ : Темпора, 2009. – 679 с.

21. Валерій Смолій: чаруючі звершення українського історика (до 60-річчя від дня народження і 40-річчя наукової діяльності доктора історичних наук, професора, академіка НАН України, директора Інституту історії України НАН України Валерія Андрійовича Смолія) / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 31 с.

22. Історія Української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII – XVIII ст.) (наукова школа) : біобібліогр. покажч. / [уклад.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2009. – 192 с. – (Серія «Наукові школи університету» ; вип. 8).

23. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.

2011

24. Петро Дорошенко: політичний портрет : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Темпора, 2011. – 631 с.

2013

25. Богдан Хмельницький : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Арій. – 656 с.

26. Петро Дорошенко : монографія / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Арій, 2013. – 608 с.

2014

27. Інститут влади в політичній системі України (середина – друга половина XVII ст.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Наук. думка, 2014. – 244 с.

28. Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. – 193 с.

2016

29. Українська національна революція 1648–1676 / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Арій, 2016. – 480 с.

Підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації**1976**

30. Антифеодальна боротьба на Правобережній Україні у роки Визвольної війни українського народу (1648–1654 рр.) : метод. вказівки для студ. іст. ф-ту / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 1976. – 19 с.

1979

31. Пам'ятні місця подій Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. на Хмельниччині (метод. розробка) / В. С. Степанков. – Хмельницький, 1979. – 33 с.

1990

32. Українська козацька республіка в середині XVII століття: особливості політичного устрою та соціально-економічних відносин (на допомогу партійному активу, пропагандистам) / В. С. Степанков. – Хмельницький, 1990. – 16 с.

2000

33. Історія України. Давні часи та середньовіччя : пробний підруч. для 7-го кл. / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Освіта, 2000. – 270 с.

2002

34. Написання і захист дипломної роботи (метод. поради) / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 39 с.

2005

35. Магістерська робота (метод. поради) / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 42 с.

36. Написання і захист бакалаврської роботи (метод. поради) / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 42 с.

2006

37. Нова історія країн Азії та Африки : навч.-метод. посіб. для студ. іст. ф-ту заочної форми навчання / В. С. Степанков, В. А. Дубінський. – Кам'янець-

Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т : РВВ, 2006. – 86 с.

38. Новітня історія країн Азії та Африки : метод. рек. до вивч. курсу / В. С. Степанков, В. А. Дубінський. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2006. – 82 с.

2007

39. Державна атестація з історії : навч.-метод. посіб. для студ. V курсу іст. ф-ту (спеціальностей 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», 7.030301 «Історія») / В. С. Степанков, В. А. Дубінський, С. А. Копилов. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 206 с.

40. История Украины : учеб. для 7 кл. общеобразовательных учеб. завед. / В. А. Смолий, В. С. Степанков. – Киев : Генеза, 2007. – 232 с.

41. Історія України : підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. А. Смолий, В. С. Степанков. – Київ : Генеза, 2007. – 224 с.

42. Нова історія країн Азії та Африки : навч.-метод. посіб. для студ. іст. ф-ту / В. С. Степанков, В. А. Дубінський, І. А. Опря,. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2007. – 163 с.

43. Проблеми Української революції XVII ст. (1648–1676 рр.) : метод. поради для магістрантів іст. ф-ту / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2007. – 53 с.

44. Українська держава у середині XVII століття: проблеми становлення, боротьби за незалежність і впливу геополітичного фактору (1648–1657 рр.) : метод. поради для студ. іст. ф-ту / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 41 с.

2008

45. Історія України для 7 кл. спеціальних загальноосвітніх навч. закл. для дітей зі зниженим зором / В. А. Смолий, В. С. Степанков. – Київ : ЛПГА, 2008. – 300 с.

46. Новітня історія країн Азії та Африки : навч.-метод. посіб. для студ. іст. ф-ту заочної форми навчання / В. С. Степанков, В. А. Дубінський. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2008. – 128 с.

2010

47. История Украины : учеб. для 7 кл. общеобразовательных учеб. завед. / В. А. Смолий, В. С. Степанков. – 2-е изд. – Киев : Генеза, 2010. – 232 с.

2011

48. Історія України: підруч. для 7-го кл. загальноосвітніх навч. закл. / В. А. Смолий, В. С. Степанков. – 2-ге вид. – Київ : Генеза, 2011. – 224 с.

2012

49. Державна атестація : навч.-метод. посіб. для студ. V курсу іст. ф-ту (спеціальності 7. 02030201 «Історія») / В. С. Степанков, В. А. Дубінський, С. А. Копилов. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – 140 с.

2014

50. Методика викладання історичних дисциплін у ВНЗ : метод. поради для підгот. до семінар. занять та завдання самостійної роботи для студ.

магістратури спец. 8.02030201 «Історія» / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. – 28 с.

2016

51. Історія України : підруч. для 7-го кл. загальноосвітніх навч. закл. / В. С. Степанков. – Київ : Генеза, 2016. – 240 с.

2017

52. Бакалаврська робота : метод. поради / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2017. – 50 с.

53. Магістерська робота : метод. поради / В. С. Степанков. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2017. – 50 с.

Статті в журналах і збірниках наукових праць

1971

54. Городок / В. С. Степанков, Р. П. Ростикус // Хмельницька область. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1971. – С. 177-190.

1975

55. Антифеодальна боротьба на Україні після укладення Зборівської угоди (1649–1650 рр.) / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1975. – № 1. – С. 98-102.

1978

56. Посилення класової боротьби на Україні після Берестецької битви (липень 1651 – травень 1652 рр.) / В. С. Степанков // Питання історії СРСР : респ. міжвідомч. наук. зб. – Харків : Вид-во при Харківському держ. ун-ті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. – С. 106-112.

1979

57. Збаразька облога 1649 / В. С. Степанков // Українська Радянська Енциклопедія. – Київ : Редакція УРЕ, 1979. – Т. 4. – С. 232.

58. Социальная политика гетманской администрации в годы Освободительной войны украинского народа (1648–1654 гг.) и борьба против нее крестьянства и казацкой гольтыбы / В. С. Степанков // История СССР. – 1979. – № 3. – С. 71-84.

1980

59. Боротьба подолян проти наступу польсько-шляхетських військ в лютому – березні 1649 р. / В. С. Степанков // Тези доп. V Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський, 1980. – С. 94-95

1982

60. Шлях походу М. Кривоноса на Поділлі та Південно-Східну Волинь (травень – липень 1648 р.) / В. С. Степанков // Тези доп. обл. наук. конф. «Проблеми історичної географії Поділля». – Кам'янець-Подільський, 1982. – С. 109-111.

1983

61. Ценный источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов / В. С. Степанков // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII – XIX веков :

межвузовский сб. науч. трудов. – Днепропетровск : ДГУ, 1983. – С. 52-59.

1984

62. Боротьба трудящих Брацлавщини проти польсько-шляхетської агресії наприкінці 1654 – на початку 1655 рр. / В. С. Степанков // Тези доп. Другої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф., присвяч. 40-річчю Перемоги радянського народу у ВВВ 1941–1945 років. – Вінниця, 1984. – С. 9-10.

63. Боротьба трудящих мас Чернігівщини проти феодално-кріпосницького гніту в середині XVII ст. / В. С. Степанков // Третя респ. наук. конф. з іст. краєзн. (тези доп.). – Київ : Київ. книжкова друк. наук. книги, 1984. – С. 219-220.

1985

64. Боротьба народних мас Брацлавщини проти нападу польсько-шляхетських військ у лютому – березні 1651 р. / В. С. Степанков // Тези Третьої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1985. – С. 65-66.

65. Боротьба трудящих мас Луцька і його околиць проти соціального та національно-релігійного гніту в роки Визвольної війни (1648–1654) / В. С. Степанков // Минуле і сучасне Волині : тези доп. та повідомл. Волинської регіональної іст.-краєзн. конф., 26 – 28 верес. 1985 р. – Луцьк, 1985. – С. 213-216.

66. З історії облоги Кам'янця-Подільського селянсько-козацькими загонами у 1648 р. / В. С. Степанков // Тези доп. VI Подільської іст.-краєзн. конф. (секція історії дожовтневого періоду). – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 63-64.

1986

67. Побут трудящих мас Поділля у середині XVII ст. / В. С. Степанков // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 135-136.

68. Рукопис М. Голінського як джерело вивчення антифеодальної і визвольної боротьби трудящих Брацлавщини в середині XVII ст. (1648–1665 рр.) / В. С. Степанков // Тези Четвертої Вінницької обл. іст.-краєзнав. конф. – Вінниця, 1986. – С. 61-62.

1987

69. Визвольний похід Б. Хмельницького на Поділля влітку 1655 р. / В. С. Степанков // VII Подільська іст.-краєзн. конф. : тези доп. (секція історії дожовтневого періоду). – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 70-71.

70. Новий документ про визвольну боротьбу народних мас Брацлавщини в лютому – березні 1652 р. / В. С. Степанков // Тези доп. П'ятої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1987. – С. 84.

1988

71. Боротьба населення Чернігівщини проти польсько-шляхетської агресії наприкінці 1663 – на початку 1664 р. / В. С. Степанков // Друга Чернігівська обл. наук. конф. з іст. краєзн. (груд. 1988 р.) : тези доп. – Чернігів ; Ніжин, 1988. – С. 59-60.

72. Державний діяч, полководець, дипломат: Богдан Хмельницький очима сучасників / В. С. Степанков // Наука і суспільство. – 1988. – № 5. –

С. 53-55.

73. Економічне становище Поділля в 50–60-х рр. XVII ст. / В. С. Степанков // Проблеми економічної географії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 153-155.

74. З історії міста Бару в 40–60-х роках XVII ст. / В. С. Степанков // Тези доп. Шостої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1988. – С. 17.

75. Из истории заключения Белоцерковского договора (сентябрь 1651) / В. С. Степанков // Вопросы истории СССР : респ. межвед. науч. сборник. – Харьков : Изд-во при Харьков. гос. ун-те изд. объединения «Выща школа», 1988. – Вып. 33. – С. 96-104.

76. Мемуари про Визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. / В. С. Степанков // Українська археографія: сучасний стан та перспективи : тези доп. респ. наради, груд. 1988 р. – Київ, 1988. – С. 51-53.

77. Огляд колекції документів ЦДІА УРСР у м. Києві з історії Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією / Ю. А. Мицик, В. С. Степанков // Архіви України. – 1988. – № 5. – С. 43-47.

1989

78. Боротьба населення Поділля проти турецько-татарських загарбників у 1673–1674 рр. / В. С. Степанков // Тези доп. Восьмої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1989. – С. 32-33.

79. Оборона Буші / В. С. Степанков // Тези доп. Сьомої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1989. – С. 22-23.

80. Особливості антифеодальної боротьби на Україні в роки Визвольної війни (1648–1654) / В. С. Степанков // Історичні дослідження: вітчизняна історія. – Київ : Наук. думка, 1989. – Вип. 15. – С. 43-51.

1990

81. Аграрна політика Богдана Хмельницького (1648–1657) / В. С. Степанков // Феодалізм на Україні : зб. наук. пр. – Київ : Наук. думка, 1990. – С. 52-65.

82. Деякі аспекти формування Української держави в середині XVII ст. / В. С. Степанков // Проблеми української історичної медієвістики : метод. рек. (теорет.-практ. розробки). – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії АН УРСР, 1990. – С. 99-104.

83. Документальні матеріали фондів музею як джерело вивчення історії козацтва XVII – першої половини XVIII ст. / В. С. Степанков // Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського держ. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 52-55.

84. Літопис Йоахіма Єрлича як джерело вивчення Поділля і Південно-Східної Волині у другій половині 50-х – початку 70-х років XVII ст. / В. С. Степанков // VIII Подільська іст.-краєзн. конф. : тези доп. (секція історії дожовтневого періоду). – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 63-65.

85. Поділля в період феодалізму XIV – XVIII ст. / В. С. Степанков, С. В. Швейбиш // Нариси історії Поділля: на допомогу вчителю. – Хмельницький : Облполіграфвидав, 1990. – С. 62-114.

86. Подільський полк на рубежі 50–60-х років XVII ст.: територія, адміністративний поділ, населення / В. С. Степанков // Тези доп. Дев'ятої Вінницької обл. іст.-краєзнав. конф. – Вінниця, 1990. – С. 36-37.

87. Рукопись М. Голинського – источник по истории освободительной и антифеодальной борьбе народных масс Украины в 1648–1665 гг. / В. С. Степанков // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв : межвузовский сб. науч. трудов. – Днепропетровск : ДГУ, 1990. – С. 50-59.

88. Українське козацтво і формування національної держави на Україні. Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1990. – № 12. – С. 22-24.

1991

89. Андрусівський договір 1667 р. та його наслідки для України / В. С. Степанков // Тези доп. XXXII звіт. наук. конф. кафедр ін-ту за 1989–1990 рр. – Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 23.

90. Богдан Хмельницький і проблеми державності України / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1991. – № 9. – С. 115-126.

91. Богдан Хмельницький і проблеми державності України / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1991. – № 11. – С. 127-139.

92. Боротьба України і Польщі проти експансії Османської імперії у 1672–1676 рр. / В. С. Степанков // Україна і Польща в період феодалізму : зб. наук. пр. – Київ : Наук. думка, 1991. – С. 112-129.

93. Данило Нечай / Ю. А. Мицик, В. С. Степанков, І. С. Стороженко // Сполохи козацької звитяги : нариси. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – С. 149-172.

94. Жванецька кампанія української армії восени 1653 року та її наслідки / В. С. Степанков // V Всеукраїнська конф. «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України» (жовт. 1991 р.) : тези доп. та повідомл. – Київ ; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 585-587.

95. Кам'янець-Подільський у другій половині XVII ст. / Ю. А. Мицик, В. С. Степанков, І. С. Стороженко // Сполохи козацької звитяги : нариси. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – С. 173-200.

96. Перемога під Батогом та її історичне значення / В. С. Степанков // Тези доп. Десятої Вінницької іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1991. – С. 33-34.

97. Програма державного будівництва Богдана Хмельницького / В. С. Степанков // Вісник Академії Наук України. – Київ : Наук. думка, 1991. – № 10. – С. 42-48.

98. Програма державного будівництва гетьмана України Петра Дорошенка / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали республіканських історичних читань). – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії України АН УРСР, 1991. – С. 27-34.

1992

99. Берестецька кампанія 1651 року: проблема періодизації / В. С. Степанков // Берестецька битва в історії України : тези III респ. наук.-

теорет. конф. – Рівне, 1992. – С. 1-4.

100. Гетьман Петро Дорошенко / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1992. – № 7-8. – С. 84-102.

101. Ідея Української держави і Річ Посполита в середині XVII ст. (1648–1660 рр.) / В. С. Степанков // Польща – Україна: історична спадщина і суспільна свідомість : міжнар. наук. конф. : тези доп. – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії України, 1992. – С. 82-84.

102. Становище Кам'янця-Подільського та умови життя його мешканців у роки турецької окупації (1672–1699) / В. С. Степанков // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля : наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 221-225.

103. Становлення Української козацької республіки та боротьба її уряду за збереження суверенітету (1648–1654 рр.) / В. С. Степанков // Тези доп. наук.-практ. конф. «Поділля в роки Визвольної війни українського народу 1648–1654 роки». – Дунаївці, 1992. – С. 12-14.

104. Творець Української держави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Україна. – 1992. – № 29. – С. 13-15.

105. Творець Української держави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Україна. – 1992. – № 30. – С. 16-18.

106. Творець Української держави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Україна. – 1992. – № 31. – С. 13-15.

107. Творець Української держави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Україна. – 1992. – № 32. – С. 13.

108. Формування державної ідеї в Українській козацькій республіці (1648–1676 рр.) / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали Других Всеукраїнських історичних читань). – Черкаси, 1992. – С. 31-34.

1993

109. «Реляція» С. Маковецького – найважливіше джерело вивчення облоги турками Кам'янецької фортеці (16–27 серп. 1672 р.) / В. С. Степанков // Фортифікація України : міжнар. конф. з проблем охорони фортифікаційних споруд в Україні : матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 40-42.

110. Богдан Хмельницький і формування національної державної ідеї (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // XXXXIII звіт. наук. конф. кафедр ін-ту за 1991–1992 рр. (секція суспільних наук) : тези доп. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 82-84.

111. Боротьба подолян проти умов Зборівського договору (вересень 1649 – 1650 рр.) / В. С. Степанков // Тези доп. Дванадцятій Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1993. – С. 22-23.

112. Віньковеччина у роки першого періоду Української національної революції (1648–1657) / В. С. Степанков // Тези наук.-практ. конф. «Віньковеччина: історія та сучасність» (до 500-річчя смт Віньківці). – Віньківці, 1993. – С. 28-31.

113. Дунаєвеччина в роки Української національної революції (1648–1676) / В. С. Степанков // Тези доп. республіканської наук. конф.: «Дунаївці: їх

роль і місце в історії Поділля». – Дунаївці, 1993. – С. 41-44.

114. Ідея Української держави й Річ Посполита (1648-1660 рр.) / В. С. Степанков // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р.) – Київ : Либідь, 1993. – С. 76-87.

115. Кримсько-польські відносини та їх вплив на хід Берестецької кампанії (березень – червень 1651 р.) / В. С. Степанков // Берестецька битва в історії України : тези Четвертої респ. наук.-теорет. конф., 19 черв. 1993 року. – Острів, 1993. – С. 28-32.

116. Переддень Руїни (1650-1670 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Київська старовина. – 1993. – № 6. – С. 2-16.

117. Програма державного будівництва Богдана Хмельницького: проблеми її розробки та реалізації / В. С. Степанков // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 500-річчю українського козацтва. – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії України АН України, 1993. – Вип. 1. – С. 103-112.

118. Розвиток подій Національно-визвольної війни на території Поділля влітку 1648 року / В. С. Степанков // Подільська старовина : наук. зб. На пошану вченого і краєзнавця В. Д. Отамановського. – Вінниця, 1993. – С. 153-162.

119. Формування української державної еліти та особливості її ментальності у середині XVII ст. (1648-1657). Постановка проблеми / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали третіх Всеукраїнських історичних читань). – Київ; Черкаси, 1993. – С. 28-33.

1994

120. «Реляція» С. Маковецького як джерело вивчення біографії Юрія Володимерського / В. С. Степанков // Духовні витоки Поділля: творці історії краю : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-11 верес. 1994 р., м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – Ч. 1. – С. 252-255.

121. Боротьба уряду Богдана Хмельницького за об'єднання етнічних земель України у межах національної держави (1648-1657 рр.) / В. С. Степанков // На чолі козацької держави. Деякі аспекти історії Визвольної війни українського народу середини XVII століття : зб. наук. пр. – Рівне, 1994. – Вип. 1. – С. 185-236.

122. Гетьманство Івана Виговського: соціально-політична боротьба і проблема державного будівництва (серпень 1657 – вересень 1659 р.) / В. С. Степанков // Середньовічна Україна : зб. наук. пр. – Київ : Наук. думка, 1994. – Вип. 1. – С. 88-108.

123. Пам'ятні місця, пов'язані з діяльністю Б. Хмельницького на терені сучасної Хмельницької області / В. С. Степанков // Духовні витоки Поділля: творці історії краю : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-11 верес. 1994 р., м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – Ч. 1. – С. 76-80.

124. Петро Дорошенко / В. С. Степанков // Володарі гетьманської булави: історичні портрети. – Київ : Варта, 1994. – С. 285-314.

125. Похід українського війська Б. Хмельницького до Городка та його військово-політичні наслідки (травень – червень 1653 р.) / В. С. Степанков // Городоччина: минуле й сучасність у контексті історії Поділля : наук. зб. – Городок, 1994. – С. 46-51.

126. Становлення державних інституцій у Південно-Східній Волині та причини їх ліквідації на початковому етапі Національної революції (1648 – серпень 1649 рр.) / В. С. Степанков // Велика Волинь: минуле і сучасне (матеріали Міжнар. наук. краєзн. конф., жовт. 1994 р.). – Хмельницький ; Ізяслав ; Шепетівка, 1994. – С. 114-117.

127. Становлення розвідки й контррозвідки та їх роль у боротьбі за незалежність України у середині XVII ст. / В. С. Сідак, В. С. Степанков // З історії української розвідки та контррозвідки (1648–1657 рр.) : нариси. – Київ : Ін-т СБУ, 1994. – С. 10-182.

128. Укладення Кам'янецького договору 1653 року та його політичні наслідки для Української держави / В. С. Степанков // Тези доп. Тринадцятої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф., 6 верес. 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 22-23.

129. Українська національна революція XVII століття: проблема хронологічних рамок / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали Четвертих Всеукраїнських історичних читань). – Київ ; Черкаси, 1994. – С. 15-19.

1995

130. Богдан Хмельницький і формування державних інституцій у Поділлі на початковому етапі Національної революції (1648-серпень 1649 рр.) / В. С. Степанков // Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 160-164.

131. Кам'янецька угода й Переяславська рада: спроба дослідження політичних наслідків Жванецької кампанії / В. С. Степанков // Українсько-російський договір 1654 р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків (матеріали наук.-теорет. семінару). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. – С. 6-13.

132. Козацька розвідка наближала перемогу / В. С. Степанков // Київська старовина. – 1995. – № 4. – С. 115-122.

133. Людина і епоха (400-річчя Богдана Хмельницького присвячується) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Вісник НАН України. – 1995. – № 9-10. – С. 67-85.

134. Невідомі сторінки Берестечкової битви у висвітленні «Щоденника» Я. Михаловського / В. С. Степанков // Берестецька битва в історії України : матеріали і тези Шостої наук.-теорет. конф., присвяченої 400-річчю з дня народження Богдана Хмельницького (2425 черв. 1995 р.). – Рівне, 1995. – С. 44-47.

135. Основні риси соціальної політики Богдана Хмельницького на Поділлі на початковому етапі Національної революції (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // Тези доп. Чотирнадцятої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. – Вінниця, 1995. – С. 15-17.

136. Петро Дорошенко / В. С. Степанков // Володарі гетьманської булави:

історичні портрети. – Вид 2-ге. – Київ : Варта, 1995. – С. 285-314.

137. Проблеми становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 14-33.

138. Розвідувальна служба Української держави в роки Хмельниччини (1648–1657) / В. С. Степанков // Доба Богдана Хмельницького (до 400-річчя від дня народження Великого гетьмана) : зб. наук. пр. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. – С. 40-61.

139. Роль Богдана Хмельницького в історичній долі України / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : матеріали П'ятих Всеукраїнських історичних читань. – Київ; Черкаси, 1995. – С. 5-11.

140. Становлення державних інституцій й козацької моделі господарства у Поділлі на початковому етапі Національної революції (1648–1650 рр.) / В. С. Степанков // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб. – Хмельницький : «Доля», 1995. – С. 23-32.

141. Становлення розвідки й контррозвідки та їх роль у боротьбі за незалежність України у середині XVII ст. / В. С. Сідак, В. С. Степанков // З історії української розвідки та контррозвідки (1648–1657 рр.) : нариси. – Вид. 2-ге. – Київ : Ін-т СБУ, 1995. – С. 9-84.

142. У боротьбі за створення незалежної держави / О. І. Гуржій, В. А. Смолій, В. С. Степанков [та ін.] // Історія України: нове бачення. – Київ : Україна, 1995. – Т. 1. – С. 152-218.

143. Формування харизматичності Богдана Хмельницького та її роль у становленні й реалізації монархічної ідеї (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб. – Хмельницький : Доля, 1995. – С. 256-260.

1996

144. Битва під Пилявцями 1648 року / В. С. Степанков // Військо України. – 1996. – № 9-12. – С. 42-47.

145. Богдан Хмельницький і проблема соборності Української держави (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Богдан Хмельницький та його доба : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана (м. Київ, 24–25 жовт. 1995 р.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 1996. – С. 20-25.

146. Боротьба подолян із турецько-татарською агресією влітку 1674 р. / В. С. Степанков // Тези доп. П'ятнадцятої Вінницької обл. іст.-краєзнав. конф. – Вінниця, 1996. – С.16-18.

147. Жванецька кампанія Б. Хмельницького: витоки, хід, політичні наслідки (серпень – грудень 1653 року) / В. С. Степанков // Наук. пр. іст. ф-ту. – Кам'янець-Подільський : Іст. ф-т Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-ту. – 1996. – Т. 2. – С. 5-20.

148. Меджибіж та його околиці на початковому етапі Національної революції (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // Меджибіж: 850

років історії : матеріали наук.-практ. конф. – Меджибіж, 1996. – С. 38-41.

149. Оборона Могилева від поляків у лютому 1660 р. / В. С. Степанков // Перша Могилів-Подільська краєзн. конф. (жовт. 1996 р.). – Могилів-Подільський, 1996. – С. 39-42.

150. Події початкового етапу Національної революції (1648 – перша половина 1649 рр.) на Волині у висвітленні Михайла Грушевського / В. С. Степанков // Український історик. – 1996. – № 1-4. – Рік XXXIII. – С. 310-313.

151. Стратегічний задум Богдана Хмельницького та його реалізація в ході Пилявецької битви (21–23 верес. 1648 р.) / В. С. Степанков // Пилявецька битва 1648 року в історії України : матеріали наук.-практ. конф. – Стара Синява, 1996. – С.13-19.

152. Формування української державної ідеї 1648–1649 років / В. С. Степанков // Марра mundi : зб. наук. пр. На пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во Отців Василян «Місіонер», 1996. – С. 464-478.

1997

153. «Велике князівство Руське» / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 77.

154. Батозька битва 1652 / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 54-55.

155. Берестецька битва 1651 / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 58-59.

156. Валерій Смолій – академік НАН України / В. С. Степанков // Academia: На пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка (до 90-річчя від дня народження) : іст. дослідж. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 36-46.

157. Визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського панування / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 81-83.

158. Віміні місія / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 89-90.

159. Дорошенко Петро / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 139-140.

160. Жванецька облога 1653 р. / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 151.

161. Жданович Антін / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 151.

162. Кривоніс Максим / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 219.

163. Кричевський Михайло-Станіслав / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 222.

164. Наказний гетьман / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 268.

165. Наративні джерела про події Національної революції на терені сучасної Дунаєвеччини (1648–1676 рр.) / В. С. Степанков // Дунаєвеччина

очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : матеріали наук. краєзн. конф. – Київ : Рідний край, 1997. – С. 34-39.

166. Пилявецька битва / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 306.

167. Подільське воєводство / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 312.

168. Подільське намісництво / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 312.

169. Подільські опришки та їх боротьба з турецькою залогою Кам'янця-Подільського (осінь 1672–1674 рр.) / В. С. Степанков // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1997. – Т. 1. – С. 71-73.

170. Політична роль Запорозжя в розвитку Національної революції 1648–1676 рр. / В. С. Степанков // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості : матеріали Міжнар. наук. конф. – Київ ; Запоріжжя, 1997. – С. 4-14.

171. Руїна / В.С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 345.

172. Україна – російська угода 1654 / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 398.

173. Українська революція 1648–1676 рр. у контексті європейського революційного руху XVI – XVII ст.: спроба порівняльного аналізу / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1997. – № 1. – С. 3-21.

174. Українська революція в контексті європейського революційного руху XVI – XVII ст. (спроба порівняльно-історичного аналізу) / В. С. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : матеріали Шостих Всеукраїнських історичних читань. – Київ ; Черкаси. – Кн. 1. – С. 12-23.

175. Українська революція і європейський революційний рух XVI – XVII ст.: спільне і відмінне (до проблеми типології) / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 1997. – Т. 1 (3). – С. 32-50.

176. Українське національне відродження: створення козацької держави / В. Ф. Верстюк, В. А. Смолій, В. С. Степанков та ін. // Історія України : навч. посіб. / під ред. В. А. Смолія. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 1997. – С. 77-113.

177. Формування Української держави на початковому етапі Національної революції (1648–1650 рр.) / В. С. Степанков // Середньовічна Україна : зб. наук. пр. – Київ : Інститут історії України НАН України, 1997. – Вип. 2. – С. 146-170.

178. Хмельницький Юрій / В. С. Степанков // Малий словник історії України. – Київ : Либідь, 1997. – С. 429.

1998

179. Гуляницький Григорій / В. С. Степанков // Полководці Війська Запорозького: історичні портрети. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 1998. –

Кн. 1. – С. 81-100.

180. Дорошенко Петро / В. С. Степанков // Полководці Війська Запорозького: історичні портрети. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 1998. – Кн. 1. – С. 101-120.

181. Кричевський Михайло / В. С. Степанков // Полководці Війська Запорозького: історичні портрети. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 1998. – Кн. 1. – С. 177-192.

182. На ужинок 60-річчя: слово про колегу / В. С. Степанков // Творчі вершини вченого (до 60-річчя від дня народження професора М. Г. Кукурудзяка). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 1998. – С. 3-10.

183. Національна революція XVII ст. в історичній долі України / В. С. Степанков // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини XVII століття : матеріали Всеукр. іст.-практ. конф., 19 верес. 1998 р. – Стара Синява, 1998. – С. 27-35.

184. Нечай Данило / В. С. Степанков // Полководці Війська Запорозького: історичні портрети. – Київ : Вид. Дім «KM Academia», 1998. – Кн. 1. – С. 241-260.

185. Проблеми Української революції XVII століття у висвітленні Михайла Грушевського / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен, 1998. – Рік XXXV. – С. 122-134.

186. Розвиток національної самосвідомості українців під час революції 1648–1676 років / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини XVII століття : матеріали Всеукраїнської іст.-практ. конф. 19 верес. 1998р. – Стара Синява, 1998. – С. 18-26.

187. Українська національна революція 1648–1676 рр. крізь призму століть / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1998. – № 1. – С. 3-24.

188. Українська національна революція 1648–1676 рр. крізь призму століть / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1998. – № 2. – С. 3-25.

189. Українська національна революція 1648–1676 рр. крізь призму століть / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 1998. – № 3. – С. 3-12.

190. Українська національна революція XVII ст.: причини, типологія, хронологічні межі / В. С. Степанков // Історія України. – 1998. – № 34 (верес.). – С. 1-4.

191. Українська національна революція XVII ст.: причини, типологія, хронологічні межі (дискусійні нотатки) / В. С. Степанков // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військово мистецтво. – Київ : Вид-во «Генеза», 1998. – С. 26-45.

192. Українська революція XVII ст. у висвітленні істориків Радянської України 20-х – першої половини 40-х років / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський :

Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 1998. – Т. 4 (4). – С. 3-11.

1999

193. Боротьба мешканців Подільського воєводства проти відновлення польського панування в кінці 1648 – першій половині 1649 рр. / В. С. Степанков // Краєзнавство. – 1999. – № 1-4. – С. 62-69.

194. Національна революція XVII ст. у висвітленні українських істориків другої половини XIX ст. (кілька штрихів до з'ясування проблеми) / В. С. Степанков // Осягнення історії : зб. наук. пр. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог ; Нью-Йорк, 1999. – С. 480-489.

195. Передне слово / В. С. Степанков // Каньоса М. І. Лауреати Нобілівської премії з економіки 1969–1994 : довідник. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 3-4.

196. «Реляція» С. Маковецького як джерело вивчення біографії Юрія Володиєвського / В. С. Степанков // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки : зб. наук. пр. (за матеріалами Міжнар. наук. конф. (23–24 черв. 1999 р.)). – Хмельницький : Поділля, 1999. – С. 449-452.

2000

197. Богдан Хмельницький / В. С. Степанков // Історія України в особах. Козаччина. – Київ : Вид-во «Україна», 2000. – С. 31-46.

198. Боротьба Петра Дорошенка за зміцнення Правобережного гетьманства. Підгаєцька кампанія та її провал (серпень 1665 – жовтень 1666 років) / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. – Т. 4(6). – С. 226-234.

199. Гетьманство Івана Брюховецького: кілька штрихів до політичного портрету (1663–1668 рр.) / В. С. Степанков // Давня і середньовічна історія України (історико-археологічний збірник). На пошану Іона Винокура з нагоди його 70-річчя. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 298-305.

200. Іван Виговський / В. С. Степанков // Історія України в особах. Козаччина. – Київ : Вид-во «Україна», 2000. – С. 57-70.

201. «Інтелектуальна рефлексія» чи місія «караючого архангела»? Кілька зауваг із приводу культури ведення наукової дискусії на сторінках «Українського гуманітарного огляду» / В. С. Степанков // Сучасність. – 2000. – № 5. – С. 147-151.

202. Напад Речі Посполитої на козацьку Україну у 1671 році та його роль у розв'язанні польсько-турецької війни 1672–1676 рр. / В. С. Степанков // Матеріали X Подільської іст.-краєзнав. конф., присвяч. 55-ій річниці Перемоги у ВВВ. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. – С. 214-219.

203. Національна революція: створення козацької держави / В. Ф. Верстюк, В. А. Смолій, В. С. Степанков [та ін.]. // Історія України : навч. посіб. / під ред. В. А. Смолія. – Вид. 2-ге, допов. й перероб. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 2000. – С. 88-128.

204. Павло Тетеря / В. С. Степанков // Історія України в особах.

Козаччина. – Київ : Вид-во «Україна», 2000. – С. 93-104.

205. Подільські опришки та їх боротьба з турецькою залогою Кам'янця-Подільського (осінь 1672–1674 рр.) / В. С. Степанков // *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu.* – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000. – S. 251-256.

206. Станіслав-Михайло Кричевський / В. С. Степанков // *Історія України в особах. Козаччина.* – Київ : Вид-во «Україна», 2000. – С. 47-56.

207. Українська революція XVII століття: актуальні проблеми дослідження / В. С. Степанков // *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку (до 350-річчя початку Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття).* – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. – Вип. 7. – С. 5-14.

208. Універсали та накази Богдана Хмельницького як джерело вивчення функціонування державних органів влади у середині XVII ст. (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. На пошану академіка В. А. Смолія.* – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2000. – Ч. 1. – С. 2-32.

209. Формування нової концепції Української революції XVII ст. (праці Вячеслава Липинського «Станіслав Михайло Кричевський» та «Україна на переломі. 1657–1659») / В. С. Степанков // *Україна в Центрально-Східній Європі: студії з історії XI – XVIII століть.* – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. – С. 272-284.

2001

210. Дипломатична боротьба за збереження Української держави. Перетворення України на об'єкт міжнародних відносин: нариси з історії дипломатії України / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 2001. – С. 163-207.

211. Дипломатична служба України та основні принципи її функціонування у роки гетьманування Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.) / В. С. Степанков // *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки.* – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 6(8). – С. 96-111.

212. Становлення української дипломатичної служби. Зовнішня політика уряду Б. Хмельницького (1648-1657): нариси з історії дипломатії України / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 2001. – С. 107-162.

213. Традиції національного державотворення в другій половині XVI – XVIII ст. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Альтернативи, 2001. – С. 29-51.

214. Українська державна ідея / В. С. Степанков // *Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості.* – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. – С. 72-110.

215. Українська історіографія 90-х рр. XX ст. про сутність Національної революції 1648–1676 рр., її типологію та хронологічні межі / В. С. Степанков // *Українська історіографія на рубежі століть : наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ.*

пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 7(9). – С. 135-143.

216. Універсали і накази Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Історія України. – 2001. – № 43. – С. 1-3.

2002

217. Велич і трагедія гетьмана Петра Дорошенка / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту : зб. за підсумками звітної наук. конф. викл. і асп., присвяченої 85-річниці Української національно-демократичної революції (15–16 квіт. 2002 р.). – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 64-70.

218. Історичне значення участі українців у польсько-турецькій війні 1620–1621 років / В. С. Степанков // Хотинська війна 1621 року (до 380-річчя) : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяченої 380-річчю Хотинської війни. – Чернівці : Вид-во «Прут», 2002. – С. 8-15.

219. Національна революція. Створення козацької держави / О. І. Гуржій, В. А. Смолій, В. С. Степанков та ін. // Історія України: навч. посіб. / під ред. В. А. Смолія. – Вид. 3-тє, допов. й перероб. – Київ : Вид. Дім «Альтернативи», 2002. – С. 88-128.

220. Проблема возз'єднання козацької України в контексті міжнародних відносин Центрально-Східної Європи (остання чверть XVII ст.) / В. С. Степанков // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Вип. 2. – С. 257-280.

221. «Реляція панів комісарів Острозької комісії» (вересень 1670 р.) як джерело дослідження політичної історії Правобережного гетьманства / В. С. Степанков // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. на пошану відомого вченого, історика-українознавця, академіка Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук (м. Оттава, Канада) Ярослава Івановича Дзири). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2002. – Ч. 2. – С.164-177.

222. Слово до читача / В. С. Степанков // Петров М. Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII – XVIII ст. : монографія. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. – С. 6-7.

2003

223. 1648 рік: початок Української революції чи «домової війни» в Речі Посполитій? / В. С. Степанков // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. – Вип. 3. – С. 369-414.

224. Аділ-Гірей / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України : А-В. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 36.

225. Анатолій Олексійович Копилов / М. І. Красуцький, В. С. Степанков // Кам'янець-Поділ. держ. ун-т в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 205-218.

226. Барабаш Іван / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 181.

227. Барська облога 1648 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 195-196.
228. Батозька битва 1652 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 201.
229. Батозька битва 1672 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 201-202.
230. Бахчисарайський договір 1648 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 206.
231. Беневський Станіслав Казимир / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 220.
232. Бережицький Прокіп / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 226.
233. Березневі статті 1654 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 229-230.
234. Берестецька битва 1651 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 233-235.
235. Белградський мирний договір 1739 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 248-249.
236. Бізаччіоні Майоліно / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 271.
237. Білогруд Григорій / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 284.
238. Білоцерківське повстання козаків 1651 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 292.
239. Богаченко Семен / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 311.
240. Борзнянський полк / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 343.
241. Валерій Андрійович Смолій / В. С. Степанков // Кам'янець-Поділ. держ. ун-т в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 11-26.
242. Виговський Іван Остапович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 502-503.
243. Від редактора / В. С. Степанков // Винар Любомир. Козацька Україна : вибрані праці. – Київ ; Львів ; Нью-Йорк ; Париж, 2003. – С. 11-14.
244. Вінницькі оборони 1651, 1671 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 568.
245. Інтерактивні методи навчання у викладанні суспільно-гуманітарних дисциплін (з досвіду роботи викладачів історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету) / В. С. Степанков, В. А. Дубінський // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. – С. 34-41.
246. Микола Григорович Кукурудзяк / В. С. Степанков // Кам'янець-Поділ. держ. ун-т в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 248-260.

247. Міра відповідальності / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Переяславська рада очима істориків, мовою документів. – Київ : Вид-во «Україна», 2003. – С. 331-352.

248. Переднє слово / В. С. Степанков // Рибак І. В. Історія України у проблемному викладі, в особах, термінах, назвах і поняттях : навч. посіб.-комент. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 4-5.

249. Переяслав 1654 року: витоки, сутність, наслідки / В. С. Степанков // Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин : зб. наук. пр. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 85-127.

250. Переяславська присяга 1654 р.: зміст і наслідки / В. С. Степанков // Укр. істор. журн. – 2003. – № 6. – С. 28-39.

251. Переяславська присяга 1654 р.: зміст і наслідки / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 2004. – № 1. – С. 20-28.

252. Переяславська рада 1654 року: ухвала і наслідки / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 11. – С. 58-70.

253. Причини розриву козацькою Україною договору 1654 року з Росією / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., присвяч. 85-й річниці від дня створення університету. – Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-вид. відділ, 2003. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 43-44.

254. Проблема типології боротьби українців 1648 року (кілька зауваг до дискусії з п. Наталією Яковенко) / В. С. Степанков // Матеріали V конгресу Міжнар. асоціації українців : зб. наук. статей. – Чернівці : Рута, 2003. – Ч. 1. – С. 220-226.

255. Проблеми козацтва та його боротьба за незалежність України у творчості Любомира Винара / В. С. Степанков // Винар Любомир. Козацька Україна : вибрані праці. – Київ ; Львів ; Нью-Йорк ; Париж, 2003. – С. 15-80.

256. Рух опришків в околицях Кам'янця-Подільського влітку – восени 1648 року / В. С. Степанков // Питання історії України : зб. наук. статей : На пошану професора Павла Михайлини. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – С. 83-89.

257. Українська державна ідея / В. С. Степанков // Історія української культури: Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 3. – С. 150-183.

2004

258. Lekcje utworzenia państwa. Aktualne problemy Ukraińskiej rewolucji narodowej w latach 1648-1676 // Wojny a Pokój. Ukraińcy i Polacy; bracia / wrogowie, sąsiedzi... Pod redakcją ogólną Larisy Iwszynej. – Kijów : Wydawnictwo SAZ "Ukraińska Grupa Prasowa", 2004. – S. 66-88.

259. Велич і трагедія гетьмана Петра Дорошенка / В. С. Степанков // Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах. – Київ : Вид-во «Емма», 2004. – С. 346-349.

260. Вибух у Кам'янецькому замку 26 серпня 1672 р.: героїчний вчинок чи трагедія випадковості? / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський у

контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність : зб. наук. пр. за підсумками Міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Інформ.-вид. відділ, 2004. – С. 41-46.

261. Галіль-паша / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 2.

262. Городок-Бедриківський виступ козаків 1653 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 172.

263. Дипломатична служба Богдана Хмельницького / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 386-387.

264. Дорошенко Андрій Дорофійович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 454.

265. Дорошенко Григорій Дорофійович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 455.

266. Дорошенко Петро Дорофійович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Г-Д. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 456-457.

267. Історичні передумови Переяславської ради: доповідь на круглому столі «Українсько-російський союз 1654 року: закономірність чи випадковість?» / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 12. – С. 13-16.

268. Між Москвою і Стамбулом: чи існувала проблема вибору протекції у 1648-1654 рр.? / В. С. Степанков // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. – Вип. 4. – С. 223-236.

269. Переяслав 1654 року в історії України: міфи і дійсність / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 12. – С. 88-100.

270. Петро Дорошенко / В. С. Степанков // Визначні особистості в історії України. – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004. – Ч. 1. – С. 89-114.

271. Пилявецька битва в історичній долі України / В. С. Степанков // Матеріали XI Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – С. 28-32.

272. Постаць Петра Дорошенка у висвітленні істориків / В. С. Степанков // Істину встановлює суд історії : зб. на пошану Федора Павловича Шевченка : наук. студії. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 418-448.

273. Постаць Петра Дорошенка у висвітленні істориків / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., 7–8 квіт. 2004 р. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2004. – Вип. 3, т. 1. – С. 62-65.

274. Розвідка і контррозвідка гетьмана Богдана Хмельницького / В. С. Степанков // Україна – козацька держава: ілюстрована історія українського козацтва у 5175 світлинах. – Київ : Вид-во «Емма», 2004. – С. 236-265.

275. Сучасні педагогічні технології у викладанні історії (з досвіду

підготовки вчителів на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного університету) / В. С. Степанков, В. А. Дубінський // Актуальні проблеми трансформації соціокультурної освіти : зб. наук. пр. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. (4–5 груд. 2003 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Інформ.-вид. відділ, 2004. – С. 22-23.

276. Уроки державотворення. Актуальні проблеми Української національної революції 1648–1676 років / В. С. Степанков // Війни і міфи, або «Українці-поляки: брати / вороги, сусіди...» / за заг. ред. Лариси Івшиної. – Київ : Вид-во АТЗТ «Українська прес-група», 2004. – С. 69-94.

2005

277. Державна ідея за козацької доби / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія українського козацтва : нариси. – Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – С. 227-280.

278. Жовтоводська битва / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Е-Й. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – С. 166-167.

279. Зборівська битва / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Е-Й. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – С. 304-305.

280. Зборівський договір / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Е-Й. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – С. 30.

281. Зеленський Михайло / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України: Е-Й. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – С. 325.

282. Кам'янець-Подільський та його околиці у 1648 – початку 1649 років / В. С. Степанков // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005. – S. 105-124.

283. Микола Борисович Петров / В. С. Степанков // Кам'янець-Поділ. держ. ун-т в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 346-364.

284. Міжнародні відносини та дипломатія / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія українського козацтва: нариси. – Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – С. 343-387.

285. Олександр Михайловича Завальнюк / О. Б. Комарніцький, В. С. Степанков // Кам'янець-Поділ. держ. ун-т в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 146-165.

286. Постать Івана Мазепи в творчості Володимира Січинського / В. С. Степанков // Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори (до 110-річчя видатного українського ученого) : зб. наук. пр. за підсумками Міжнар. наук. симпозіуму (5– 6 лип. 2004 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2005. – С. 51-55.

287. Проблема вибору протекції між Московською державою і Османською імперією у 1648–1654 роках / В. С. Степанков // Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 року: історія, історіографія, ідеологія (матеріали Міжнар. «круглого столу»). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 21-37.

288. Селянство в процесі розбудови Української держави в середині XVII ст. (1648–1657 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія українського

селянства : нариси. – Київ : Наук. думка, 2006. – Т. 1. – С. 173-242.

289. Селянська війна 1648 – першої половини 1652 років: основні події, періодизація, особливості, наслідки / В. С. Степанков // Україна в Центральній Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2005. – Вип. 5. – С. 263-314.

290. Селянська війна 1648–1652 рр. в Україні: основні проблеми дослідження / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 15: На пошану проф. Л. В. Баженова. – С. 28-34.

291. Становлення козацького політичного сепаратизму / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 14: На пошану акад. І. С. Винокура. – С. 178-198.

292. Тарас Шевченко і проблеми Української революції XVII ст. / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Філологічні науки (за матеріалами Міжнар. конф., присвяч. 190-й річниці з дня народження Т. Г. Шевченка (17–19 трав. 2004 р.)). – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Вип. 9. – С. 15-23.

293. Чи було для козацтва «своїм» польське жовнірство й «чужим» українське поспільство? (кілька зауважень до концепції «побратимства фаху» професійних вояків) / В. С. Степанков // II Міжнар. наук. конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку»: доп. та повідомл. (м. Кам'янець-Подільський, 17–18 верес. 2003 р.). – Кам'янець-Подільський ; Київ ; Нью-Йорк ; Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. – Т. 1. – С. 55-60.

2006

294. Анатолій Олексійович Копилов / М. І. Красуцький, В. С. Степанков // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Ч. 7. – С. 388-398.

295. Браїлівська битва 1666 року: причини, хід, наслідки / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., 17–18 жовт. 2006 р. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2006. – Вип. 5, т. 1. – С. 7-9.

296. Володимир Прокопович Газін / В. С. Степанков // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. . – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Ч. 7. – С. 399-408.

297. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка / О. Б. Комарніцький, В. С. Степанков // З любов'ю до України, з повагою до людей... (до 30-річчя наук.-пед. діяльності проф. О. М. Завальнюка). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 7-32.

298. Зрада королю чи законне право на виступ? (Козацьке повстання першої половини 1648 р. у сприйнятті Війська Запорозького) / В. С. Степанков // Соціум : альманах соціальної історії. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. 6. – С. 249-256.

299. Науковий доробок ювіляра / В. С. Степанков // З любов'ю до

України, з повагою до людей... (до 30-річчя наук.-пед. діяльності проф. О. М. Завальнюка). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 178-181.

300. Петро Дорошенко: шлях до булави / В. С. Степанков // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. 6. – С. 308-350.

301. Професор А. О. Копилов – вчений-педагог / М. І. Красуцький, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 16: На пошану проф. А. О. Копилова. – С. 9-19.

2007

302. Богдан Великий (до 350-річчя з дня смерті) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Гетьман. – 2007. – № 3–4 (14–15). – С. 23-36.

303. Велике Князівство Литовське у політичних планах Богдана Хмельницького (1648 – перша половина 1649 рр.) // Україна і Велике князівство Литовське в XIV – XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі : міжнар. наук. конф. : тези доп. (м. Кам'янець-Подільський, 27–29 верес. 2007 р.). – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 55-57.

304. Відомий вчений, щира людина та патріот / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Історичні науки :– Кам'янець-Подільський : Оіюм. – Т. 17: На пошану проф. В. П. Газіна. – С. 9-18.

305. Гетьман України Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Державна справа. – 2007. – № 10. – С. 116-129.

306. Кам'янець : спотикання історії та культури / В. С. Степанков // Віче. – 2007. – Червень. – С. 70-77.

307. Кам'янецький договір 1653 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2007. – Т. 4. – С. 54.

308. Капусти / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2007. – Т. 4. – С. 98.

309. Кліщинське повстання та самоврядування / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2007. – Т. 4. – С. 354.

310. Постать Богдана Великого в очах сучасників / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., 18–19 квіт. 2007 р. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, РВВ, 2007. – Вип. 6, т. 1. – С. 3-5.

311. Традиції національного державотворення в другій половині XVII – XVIII ст. / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Державотворчий процес в Україні 1991–2006. – Київ : Наук. думка, 2007. – С. 25-47.

2008

312. Зміст, форми й особливості боротьби селян у період найвищого піднесення національної революції (1648 – серпень 1649 рр.) / В. С. Степанков // Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2008. – Вип. 1. – С. 24-43.

313. Коронний край / П. В. Голубицький, В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 178.
314. Корсунська битва 1648 / В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 189-190.
315. Костка-Наперський Олександр-Леон / В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 226.
316. Красненська оборона 1651 / В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 295.
317. Кривоніс Максим / В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 326-327.
318. Кривоносенко / В. С. Степанков // *Енциклопедія історії України*. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 5. – С. 327.
319. Микола Борисович Петров / В. С. Степанков // *Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. : матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі» (присвячено 90-річчю Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка)*. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11. – С. 464-483.
320. Микола Григорович Кукурудзяк / В. С. Степанков // *Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. : матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі» (присвячено 90-річчю Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка)*. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11. – С. 430-499.
321. Петро Дорошенко: на шляху до гетьманської булави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // *Державна справа*. – 2008. – № 12. – С. 116-121.
322. Пилявецька битва: передумови, хід, історичне значення / В. С. Степанков // *Пилявецька битва : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Пилявецька битва в історії України» (до 360-річчя битви під Пилявцями, 19 верес. 2008 р.)*. – Хмельницький : Мельник А. А., 2008. – С. 13-22.
323. Політична система українського суспільства у роки Національної революції середини XVII ст. / В. А. Смолій, В. С. Степанков // *Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності*. – Київ : НІКА-ЦЕНТР, 2008. – С. 122-196.
324. Розвиток подій Національно-визвольної війни на території Поділля влітку 1648 року / В. С. Степанков // *Бар. Барська земля – кризь призму століть : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 17 трав. 2008 р.* – Бар : РВВ Барського ГПК, 2008. – С. 21-34.
325. Украинское государство от гетмана Богдана Хмельницкого до капитуляции Петра Дорошенко / В. А. Смолій, В. С. Степанков // *История Украины : научно-популярные очерки*. – М. : ОЛМА-МЕДИА ГРУПП, 2008. – С. 222-293.
326. Формування політичної культури у роки Української революції XVII століття / В. С. Степанков // *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. (присвяченої 90-річчю Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту, 12–13 берез. 2008 р.)*. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2008. – Вип. 7, т. 1.

– С. 82-83.

2009

327. В. А. Смолій – вчений і громадський діяч / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 19: На пошану акад. В. А. Смолія. – С. 9-32.

328. Велике князівство Литовське у політичних планах Богдана Хмельницького (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. – Т. 1. – С. 89-96.

329. Вторгнення польської армії у Правобережну гетьманщину і політика Петра Дорошенка (серпень – жовтень 1671 року) / В. С. Степанков // Покликання : зб. пр. на пошану проф. о. Юрія Мицика. – Київ, 2009. – С. 203-223.

330. Державна ідея за козацької доби / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія українського козацтва : нариси. – Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – Вид. 2-ге. – Т. 1. – С. 227-280.

331. Ладиженська оборона 1674 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2009. – Т. 6. – С. 21.

332. Лисовець Демко / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 160.

333. Лоевська битва 1649 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 257-258.

334. Львівська облога 1648, 1655, 1672 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 368-369.

335. Маскевич Богуслав-Казимир / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 544.

336. Матвеев Артамон Сергійович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 550.

337. Міжнародні відносини та дипломатія / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія українського козацтва : нариси. – Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – Вид. 2-ге. – Т. 1. – С. 343-387.

338. Міхал-Корибут Вишневецький / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2008. – Т. 6. – С. 765.

339. Проблема термінології у дослідженні Української революції XVII століття / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. (11–12 берез. 2009 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2009. – Вип. 8, т. 1. – С. 77–78.

340. Спогади про майбутнє / В. С. Степанков // Помаранчева революція: уроки та історичне значення : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2009. – С. 4-6.

341. Утвердження влади Петра Дорошенка у Правобережній гетьманщині (вересень 1665 – липень 1666 рр.) / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-

Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки – Кам'янець-Подільський : Оіюм. 2009. – Т. 19: На пошану акад. В. А. Смолія. . – С. 45-67.

342. Участь П. Дорошенка у Кам'янецькій кампанії 1672 р. Магмеда IV та її політичні наслідки / В. С. Степанков // Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2009. – Вип. 2. – С. 31-39.

343. Формування української державної ідеї (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // Українська держава середини XVII ст.: проблеми становлення та розвитку : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Комп'ют.-інформ. лаб., 2009. – С. 4-13.

2010

344. Вторгнення Яна Собеського у Правобережну гетьманщину та його переговори з Петром Дорошенком про умови входження до Речі Посполитої (осінь 1674 – зима 1675 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 1. – С. 57-72.

345. Економічна політика Б. Хмельницького та його наступників у період Національної революції (1648–1676 рр.) / В. С. Степанков // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 3: До 20-річчя кафедри історії України. – С. 193-205.

346. Іон Ізраїлевич Винокур (людина, вчений, педагог) / В. С. Степанков // Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці (дослідження, спогади, документи, бібліографія). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 115-124.

347. Історіографічний образ Української революції XVII століття / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Історія в школах України. – 2010. – № 4. – С. 34-41.

348. Кілька штрихів до портрета особистості / В. С. Степанков // Василь Малий: людина, педагог, вчений. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 24-27.

349. Могилівська оборона 1660 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 15.

350. Молдавські походи Б. Хмельницького і Т. Хмельницького 1650, 1653 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2010.– Т. 7. – С. 35-36.

351. Монастирищенська оборона 1653 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 101-102.

352. Мужилівський Силуян Андрійович / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 101-102.

353. Національна революція 1648–1676 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 270-279.

354. Острозька комісія 1670 року: передумови, хід, наслідки / В. С. Степанков // Україна крізь віки : зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України проф. Валерія Смолія. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010.

– С. 481-512.

355. Переговори Петра Дорошенка з Московією влітку–восени 1673 р. та їх наслідки / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 20: На пошану професора І.В. Рибачка. – С. 141-158.

356. Петро Дорошенко / В. С. Степанков // Петро Дорошенко: особистість, гетьман, політик : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – С. 4-15.

357. Руйнація методологічних засад сучасної шкільної історичної освіти: дискусійні нотатки з приводу проекту нової концепції викладання історії / В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 2. – С. 63-74.

358. Українська революція XVII століття: проблема хронологічних меж / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 9, т. 1. – С. 78-79.

2011

359. Відмова Варшави від миротворчого курсу врегулювання української проблеми політичним шляхом та її наслідки (серпень 1666 – січень 1667) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної і Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – Вип. 2. – С. 110-124.

360. Внутрішня і зовнішня політика Петра Дорошенка весною 1671 року / В. С. Степанков // Actes testantibus: ювіл. зб. на пошану Леонтія Войтовича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. – Львів, 2011. – Вип. 20. – С. 631-645.

361. Вчений з душею поета і серцем патріота (кілька штрихів) / В. С. Степанков // Віталій Нечитайло: особистість, вчений, гуморист. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 22-26.

362. Вчений і педагог (до 75-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна) / В. С. Степанков // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. (матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі» (22 жовт. 2011 р.)). – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. – Т. 18. – С. 281-291.

363. До 60-річчя ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка О. М. Завальнюка / В. С. Степанков // Укр. іст. журн. – 2011. – № 6. – С. 226-230.

364. Економіка козацької України (1648–1676) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Економічна історія України. Історико-економічне дослідження. – Київ : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 411-455.

365. Економічна політика українських урядів у 1648–1676 роках / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Слов'янський світ і Україна : зб. наук. пр. на пошану ректора Рівненського держ. гуманіст. ун-ту проф. Руслана Постолювського. – Рівне : Видавець О. Зень, 2011. – С. 58-68.

366. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка / О. Б. Комарніцький, В. С. Степанков // Досліджуючи духовні скарби України (до 60-річчя від дня народження і 35-річчя наук.-пед. діяльності проф. О. М. Завальнюка). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 8-36.

367. Ідея соборності в Українській революції доби гетьманату Б. Хмельницького (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Соборність України: історичний досвід (проблеми і перспективи): матеріали круглого столу. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 5-9.

368. Кастрація національної історичної пам'яті, або Що передбачає проект нової концепції викладання історії України в школі / В. С. Степанков // Мандрівець. – 2011. – № 3 (93). – С. 4-12.

369. Нова парадигма безнадійного анахронізму. Політична легітимація імперської концепції історії Росії, або як фальшується та обкрадається українська історія / В. С. Степанков // Сила м'якого знака або повернення Руської правди. – Київ : Вид-во «Українська прес-група», 2011. – С. 774-785.

370. «Нова» парадигма давньоросійської історії: очищення від імперських міфів чи легітимізація ідеології російського самодержавства / В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – Вип. 3. – С. 3-9.

371. Особистість у вимірі епохи / В. С. Степанков // Анатолій Олексійович Копилов. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 5-30.

372. Особистість, учений, менеджер (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) / О. Б. Комарніцький, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Т. 21: На пошану проф. О. М. Завальнюка. – С. 9-27.

373. Паволоцьке повстання 1663 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 8. – С. 18.

374. Передмова / В. С. Степанков // Анатолій Олексійович Копилов. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 3-4.

375. Повстання 1648 року у Великому князівстві Литовському: проблема типології (дискусійні нотатки) / В. С. Степанков // Україна і Велике князівство Литовське в XIV – XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі : тези доп. II Міжнар. наук. конф. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. – С. 56-59.

376. «Повстання», «війна» чи «революція»? Проблема типології визвольної і соціальної боротьби в Україні у 1648–1676 рр. / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. (16–17 берез. 2011 р.). – Вип. 10, т. 1. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 99-100.

377. Покутське повстання 1648 / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 8. – С. 320.

378. Польсько-турецька війна 1620–1621 рр. в історичній долі України / В. С. Степанков // 390-річчя Хотинської битви 1621 року : матеріали Міжнар. наук. конф. (Чернівці ; Хотин 22–23 верес. 2011 р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 200-210.

379. Польсько-турецька війна 1620–1621 рр. в історичній долі України / В. С. Степанков // Хотинська битва 1621 року: міфи та реальність (до 390-річчя від дня події) : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 4-10.

380. Проблема національної свідомості сучасної політичної еліти, або чи має Україна політичну еліту? (дискусійні нотатки) / В. С. Степанков // Незалежність України: проблеми, поступ, перспективи (зб. матеріалів круглого столу). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 4-14.

381. Роль і місце «Конституції» П. Орлика в українській історії: замість Вступу / В. С. Степанков // Гетьман Пилип Орлик і Перша українська Конституція : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 17-20.

382. «Русский мир» й історія України: реанімація імперського міфу «возз'єднання братніх народів» / В. С. Степанков // «Русский мир»: нові реалії старого міфу : матеріали круглого столу. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 12-17.

383. Село козацької України в добу революції XVII ст.: суперечливі процеси формування нової моделі господарювання й співжиття / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Т. 21: На пошану проф. О. М. Завальнюка. – С. 187-198.

384. Старокостянтинівська битва 1648 р. / В. С. Степанков // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 9. – С. 822-823.

385. Талановитий вчений, мудрий педагог, безкомпромісний правдолюб / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної і Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – Вип. 2. – С. 5-13.

386. Творення господарсько-економічної моделі у роки національної революції в Україні / В. С. Степанков, В. А. Смолій // Анатолій Олексійович Копилов. Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 189-204.

387. Утвердження міжнародного статусу Української держави за Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Україна в Європі: контекст міжнародних відносин. – Київ : Фенікс, 2011. – С. 165-182.

388. Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) / О. Комарніцький, В. Степанков. – Київ : Либідь, 2011. – Т. 18. – С. 292-312.

389. Батозька битва та її історичне значення / В. С. Степанков // Воєнні кампанії на Поділлі середини XVII століття (до 360-річчя Батозької битви) : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – С. 3-12.

390. Батозька битва у висвітленні М. Костомарова та М. Грушевського / В. С. Степанков // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – Вип. 5: На пошану проф. М. Б. Петрова. – С. 174-183.

391. Батозька битва у висвітленні українських істориків 40-х рр. XX – першого десятиріччя XXI ст. / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012 – Т. 22 : На пошану проф. П. Ф. Лаптіна. – С. 92-102.

392. Від редактора / В. С. Степанков // Петров М. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV – XVIII століть. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – С. 5-6.

393. Вступне слово / В. С. Степанков // Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації : зб. матеріалів наук.-теорет. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – С. 3.

394. Микола Борисович Петров: учений, педагог, особистість / С. Копилов, В. Степанков // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – Вип. 5: На пошану проф. М. Б. Петрова. – С. 7-18.

395. Олександр Борисович Головка (кілька штрихів до біографічного портрета) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – Вип. 3. – С. 6-15.

396. Олександр Борисович Головка (кілька штрихів до портрета) / В. С. Степанков // Олександр Головка : бібліогр. покажч. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2012. – С. 45-58.

397. Охматівська битва та її наслідки / В. С. Степанков // Визначальні події воєнної історії України середини та другої половини XVII століття : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – С. 18-25.

398. Переднє слово / В. С. Степанков // Др. Анатолій Й. (Йосип Ролле). Іван Богун – козацький полковник : історичне оповідання. – Київ ; Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 5-7.

399. Польська історіографія Батозької битви 1652 року / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – Вип. 3. – С. 207-219.

400. Серце, віддане Кам'янцю (Кілька штрихів до портрета: світлій пам'яті Миколи Петрова) / С. А. Копилов, В. С. Степанков // Петров М. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV – XVIII століть. – Кам'янець-

Подільський : Аксіома, 2012.– С. 7-16, 363-369.

401. Формування української політичної системи у 1648 році – міф чи історична реальність / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – Вип. 11, т. 1. – С. 80-81.

2013

402. Батозька битва 1652 року: джерела для вивчення теми (на допомогу викладачам, учителям і студентам) / В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – Вип. 4. – С. 56-75.

403. Богдан Хмельницький: вибір долі / В. С. Степанков // Історія України. – 2013. – № 23. – С. 4-7.

404. Брат / В. С. Степанков // Анатолій Філінюк: на службі українській освіті й науці. – Кам'янець-Подільський : Вид-во «Медобори-2006», 2013 – С. 126-131.

405. Бучацький договір 1672 року: передумови, перемовини, укладення та наслідки для Правобережної Гетьманщини / В. С. Степанков // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – Вип. 6: На пошану проф. А. Г. Філінюка. – С. 221-238.

406. Документальні й епістолярні джерела дослідження Батозької битви / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – Т. 23: На пошану проф. С. А. Копилова. – С. 127-135.

407. Кам'янець-Подільський та його околиці у 1648 – початку 1649 років / В. С. Степанков // Зб. матеріалів наук.-краєзн. форуму, присвяч. 90-річчю від заснування Кам'янець-Подільського району. – Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2013. – С. 44-70.

408. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизька / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – Т. 23: На пошану проф. С. А. Копилова. – С. 8-19.

409. Копилов Сергій Анатолійович: погляд зблизька / В. С. Степанков // Професор С. А. Копилов : біобібліогр. покажч. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С. 3-17.

410. Нез'ясовані проблеми Батозької битви / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп., 5–6 берез. 2013 р. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – Ч. 1. – С. 55-57.

411. Образ істинного професора (кілька штрихів до портрета П. Ф. Лаптіна з нагоди 100-річчя від дня його народження) / В. С. Степанков // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. – Т. 20. – С. 281-284.

412. Постать Богдана Хмельницького у висвітленні В'ячеслава

Липинського / В. С. Степанков // В'ячеслав Липинський – особистість, вчений, політик : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 11 квіт. 2013 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – С. 22-26.

413. Праця Антонія-Йосипа Ролле «Іван Богун – козацький полковник» / В. С. Степанков // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Козацька доба в історії Поділля та Південно-Східної Волині», присвяч. 365-річчю Пилявецької битви. – Хмельницький : Мельник А. А., 2013. – С. 119-121.

415. Ректору Копилову Сергію Анатолійовичу – 50 / В. С. Степанков // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. – Т. 20. – С. 365-376.

416. «Табірний щоденник» Я. Радзивілла як джерело вивчення українсько-литовських відносин влітку 1653 року / В. С. Степанков // Україна і Велике князівство Литовське в XIV – XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі : тези доп. III Міжнар. наук. конф., 16–19 жовт. 2013 р. – Київ : Поліграф. дільниця Ін-ту історії України НАН України, 2013. – С. 75-77.

417. Українська революція XVII ст. і православне духовенство (1648–1676 рр.) / В. С. Степанков // Християнство в історичній долі України (до 1025-ї річниці Хрещення України-Руси) : тези доп. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – С. 56-61.

418. Хмельницький Богдан (Зиновій Богдан) Михайлович // Енциклопедія історії України. – Київ : Наук. думка, 2013. – Т. 10. – С. 389-390.

419. Шведський вектор у зовнішній політиці Богдана Великого: формування, укладення Кам'янецької угоди та їх провал (1649–1655 рр.) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – Вип. 4. – С. 76-87.

2014

420. Витоки, суть і наслідки Переяславського акту 1654 року / В. С. Степанков // Переяслав XVII ст. в епіцентрі міжнародної політики уряду козацької України : зб. наук. пр. (за підсумками наук.-практ. конф.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. – С. 7-14.

421. Влада в Українській державі: сутнісний зміст та вектори позиціонування / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Українська держава другої половини XVII – XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. – С. 41-87.

422. До проблеми датування отримання Кам'янець-Подільським магдебурзького права (Заувага) / В. С. Степанков // Самоврядування у Кам'янці-Подільському: історія та сучасність : зб. наук. повідомл. за підсумками круглого столу. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. – С. 3-5.

423. Пилявецька битва 1648 року: джерела до вивчення теми (на допомогу викладачам, учителям і студентам) / В. В. Степанков,

В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. – Вип. 5. – С. 49-77.

424. Подвижник історичної науки / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2014. – Т. 24: На пошану проф. В. А. Смолія. – С. 8-26.

425. Подвижник історичної науки / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2014. – Т. 24: На пошану проф. В. А. Смолія. – С. 8-26.

426. Українська національна революція 1648–1676 рр. Виникнення гетьманату / В. С. Степанков // Українське козацтво Литовське. – Київ : Вид-во Балтія-Друк, 2014. – С. 48-72.

427. Українсько-Московський договір 1654 року: причини розірвання його козацькою Україною / В. С. Степанков // Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення Української держави : зб. наук. пр. (за підсумками наук.-практ. конф.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка : Комп'ют.-інформ. лаб. іст. ф-ту, 2014. – С. 4-11.

428. Українсько-московський договір 1654 року: причини розірвання його козацькою Україною / В. С. Степанков // Від Переяслава до Полтави: політика Московії щодо знищення держави : зб. наук. пр. (за підсумками наук.-практ. конф.). – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 4-11.

429. Уроки державотворення. Актуальні проблеми Української національної революції 1648–1676 років / В. С. Степанков // Україна Incognita. ТОП-25. – Київ : ПрАТ «Українська прес-група», 2014. – С. 202-233.

2015

430. International Scientific conference of researchers of Lithuanian history in Kamianets-Podilskyi / В. С. Степанков, В. А. Дубінський // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2015. – Т. 22: Присвячено 100-річчю від дня народження акад. П. Т. Тронька. – С. 563-568.

431. Анатолій Олексійович Копилов – вчений і менеджер освітянської справи / В. С. Степанков // Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю: матеріали V всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 квіт. 2015 р.). – Хмельницький : ХГПА, 2015. – С. 356-363.

432. Жванецька кампанія 1653 року та її наслідки для козацької України: джерела до вивчення теми (на допомогу викладачам, вчителям, студентам та краєзнавцям) / В. В. Степанков, В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. – Вип. 6. – С. 36-69.

433. Молоді літа гетьмана Хмельницького : турецький і татарський досвід // Повернення в Царгород. – Київ : Вид-во «Українська прес-група», 2015. – С. 232-244.

434. Молоді літа гетьмана Хмельницького: турецький і татарський досвід / В. А. Смолій, В. С. Степанков // День. – 2015. – № 140-141. – 7–8 серп.

– С. 1.

435. Україна і велике потрясіння Речі Посполитої Двох народів в середині XVII ст. / В. С. Степанков // Українське козацтво. – Київ : А Балтія друк., 2015. – С. 47-72.

436. Українська революція XVII ст.: проблема термінології / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Друк. «Рута», 2015. – Т. 25: На пошану проф. І. С. Винокура. – С. 443-455.

437. Уроки Революції Гідності / В. С. Степанков // Перша річниця Революції Гідності: підсумки та перспективи : зб. матеріалів круглого столу. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. – С. 4-8.

438. Шведський вектор у зовнішній політиці Богдана Великого: формування укладення Кам'янецької угоди та її провал (1649–1655 рр.) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. – Вип. 4. – С. 76-87.

439. «Щоденник канцелярський» Я. Радзивіла як джерело дослідження революційних подій у Поділлі й Південно-Східній Волині (середина 1649 – перша половина 1651 рр.) / В. С. Степанков // IV Міжнар. наук. конф. «Україна і Велике князівство Литовське в XIV – XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі». – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2015. – С. 67-72.

2016

440. Володимир Прокопович Газін: кілька штрихів до портрета Людини, вченого, педагога (до 80-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 5. – С. 7-26.

441. Збаразько-Зборівська кампанія українського війська та її наслідки (травень–серпень 1649 р.) : метод. поради й джерела до вивчення теми / В. В. Степанков, В. С. Степанков // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 7. – С. 54-100.

442. Наш ректор / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Друк. «Рута», 2016. – Т. 26: На пошану проф. А. О. Копилова. – С. 8-42.

443. Освітньо-управлінська діяльність професора О. М. Завальнюка (1993–2012 рр.): характерні риси й спроба ціннісного виміру досвіду / О. Б. Комарницький, В. С. Степанков // У пошуках історичної правди: До 65-річчя від дня народження і 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Завальнюка Олександра Михайловича. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 7-30.

444. Особливості української державної ідеї середини XVII ст. (кілька

штрихів до з'ясування проблеми) / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докт. і асп. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 15, т. 1. – С. 42-43.

445. Передмова / В. С. Степанков // Анатолій Олексійович Копилов. Особистість у вимірі епохи : спогади, дослідження : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 2. – С. 3-4.

446. Постать Петра Дорошенка в історичній долі України / В. С. Степанков // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Друк. «Рута», 2016. – Т. 26.: На пошану проф. А. О. Копилова. – С. 210-220.

447. Революція Гідності: велич духу і обмануті сподівання / В. С. Степанков // Виклики сучасного українського суспільства (до другої річниці Революції Гідності) : матеріали круглого столу. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – С. 5-9.

448. «Світло» і «тіні» українсько-кримських політичних відносин у роки Національної революції XVII ст. (1648–1676) / В. С. Степанков // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 5. – С. 103-111.

449. Творча особистість «життєвого пориву» / В. С. Степанков // Анатолій Олексійович Копилов. Особистість у вимірі епохи: спогади, дослідження : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. – Вип. 2. – С. 5-38.

Публікації в пресі

1972

450. Блискуча перемога Кривоноса / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1972. – 3 верес. – С. 4.

1986

451. Видатний політик, полководець, дипломат / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1986. – 4 січ. – С. 4.

1989

452. Гомоніло Поділля / В. С. Степанков // Прапор Жовтня. – 1989. – 14 черв. – С. 3.

453. Гомоніло Поділля / В. С. Степанков // Прапор Жовтня. – 1989. – 16 черв. – С. 3.

454. Гомоніло Поділля / В. С. Степанков // Прапор Жовтня. – 1989. – 21 лип. – С. 4.

455. Гомоніло Поділля / В.С. Степанков // Прапор Жовтня. – 1989. – 19 лип. – С. 4.

456. Історичний силует / В. С. Степанков // Прапор Жовтня. – 1989. – 18 лип. – С. 3.

457. Під якими прапорами йти? / В. С. Степанков // Прапор Жовтня. –

1989. – 15 верес. – С. 3.

458. Під якими прапорами йти? / О. Д. Степенко, В.С. Степанков // Радянське Поділля. – 1989. – 8 верес. – С. 3.

1990

459. Поділля епохи Середньовіччя / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 27 жовт. – С. 6.

460. Поділля епохи Середньовіччя / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 4 листоп. – С.6.

461. Поділля епохи Середньовіччя / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 25 листоп. – С.6.

462. Українська Козацька Республіка / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 16 верес. – С. 6.

463. Українська Козацька Республіка / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 23 верес. – С. 6.

464. Українська Козацька Республіка / В. С. Степанков // Радянське Поділля. – 1990. – 30 верес. – С. 7.

1991

465. Жива слава Берестечка / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Радянська Україна. – 1991. – 13 черв.

466. Переяславская рада: предпосылки и последствия. Материал для Информбюро. Напечатан в областных и районных газетах Украины / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – 1994. – январь.

467. Переяславська рада: передумови та наслідки. Матеріал для Інформбюро. Опублікований в обласних та районних газетах України / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – 1994. – січ.

468. Хотинська битва 1621 року / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 1991. – 28 верес. – С. 4.

1993

469. У пошуках об'єктивної істини / В. С. Степанков // Край Кам'янецький. – 1993. – 14 лип. – С. 2.

1994

470. Таємниця смерті Юрія Володиевського – Кам'янчанина та національного героя Польщі / В. С. Степанков // Подолянин. – 1994. – 5 трав. – С. 2, 4.

1995

471. Богдан Хмельницький очима сучасних істориків / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Голос України. – 1995. – 23 верес.

1996

472. Роль Богдана Хмельницького у становленні спецслужб Української держави (1648–1657 рр.) / В. С. Степанков // Шлях перемоги. – 1996. – 13 січ.

1997

473. Історія не ласня! або Кого підводить чуття історизму (Кілька міркувань з приводу статті п. Володимира Базилевського «Холодний душ

історії») / В. С. Степанков // Дніпро. – 1997. – № 1–2. – С. 152-160.

1998

474. «Хмельниччина» – бойовий прапор для віків (Національна революція XVII століття та її роль в історії України) / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 1998. – 11 верес.

2000

475. Становлення ідеї соборності та перші кроки по її реалізації (погляд у минуле) / В. С. Степанков // Перспективи. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Січ. – С. 12-14.

2003

476. Актуальні проблеми Української національної революції / В. С. Степанков // День. – 2003. – 15 листоп. – С. 5.

477. Актуальні проблеми Української національної революції / В. С. Степанков // День. – 2003. – 21 лист. – С. 6-7.

478. Переяславська рада 1654 року: ухвала і наслідки / В. С. Степанков // Край Кам'янецький. – 2003. – 26 груд.

479. Переяславська рада 1654 року: ухвала і наслідки / В. С. Степанков // Край Кам'янецький. – 2004. – 8 січ.

480. Пилявецька битва / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Колос. – 2003. – 27 верес.

2004

481. До джерел / В. С. Степанков // Подолянин. – 2004. – 14 трав. – С. 4.

2005

482. Примара «хунвейбінізму» – загроза демократії. Відкритий лист учасника революції Президенту України / В. С. Степанков. – День. – 2005. – 4 берез. – С. 4.

483. Чи має щось спільне «Помаранчева революція» з українською революцією XVII століття / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 2005. – 14 січ. – С. 5.

2006

484. Для кого? / В. С. Степанков // День. – 2006. – 31 березня. – С. 18.

2007

485. «Мрію про курс «непрочитаних» лекцій» / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 2007. – 14 верес. – С. 5.

2008

486. Виборена свобода: інтерв'ю газеті «Подолянин» / В. С. Степанков // Подолянин. – 2008. – 22 серп. – С. 4.

2010

487. Кастрація національної історичної пам'яті, або Що передбачає проект нової концепції викладання історії в школі / В. С. Степанков // День. – 2010. – № 95–96. – 4–5 черв. – С. 14-15.

488. Плекаймо національну історичну пам'ять – запоруку незалежної України / В. С. Степанков // Фортеця. – 2010. – № 33. – 19 серп. – С. 4.

2011

489. Видатний учений, талановитий педагог і правдолюбний патріот (до

75-річчя від дня народження професора Володимира Газіна) / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 2011. – 26 серп. – С. 13.

490. Гетьман, якому «не пощастило»: інтерв'ю газеті «День» / В. С. Степанков // День. – 2011. – 14 жовт. – С. 14.

491. 26 серпня – блиц-інтерв'ю газеті «День» «Другий після Хмельницького» з нагоди появи у світ монографії «Петро Дорошенко. Політичний портрет» / В. С. Степанков // День. – 2011. – 26–27 серп. – С. 23.

492. Корені української державної ідеї (1648 – перша половина 1649 рр.) / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський вісник. – 2011. – 19 серп. – С. 7.

493. Нова парадигма безнадійного анархізму. Політична легітимація імперської концепції історії Росії, або як фальшується або обкрадається українська історія / В. С. Степанков // День. – 2011. – 12–13 серп. – С. 4.

494. Символ незалежності нашого духу / В. С. Степанков // Голос України. – 2011. – 10 листоп. – С. 3.

2012

495. Вільним українцям – єдина Україна / В. С. Степанков // Подолянин. – 2012. – 20 січ. – С. 4.

2017

496. Нез'ясовані уроки Майдану. Переекзаменовка / В. С. Степанков // Подолянин. – 2017. – 17 лют. – С. 1, 5.

Публікації про В. С. Степанкова

1991

1. Горошко С. І. «Лакований образ» Богдана / С. І. Горошко // Політичні читання. – 1992. – № 2. – С. 250-269.

1993

2. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ – ХХ ст. Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 76, 85, 87, 289, 358, 364-365.

3. Завальнюк О. М. «Богдан Хмельницький» / О. М. Завальнюк // Студентський меридіан. – 1993. – 1 верес.

4. Завальнюк О. М. «Богдан Хмельницький»: книги наших земляків / О. М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський вісник. – 1993. – 21 серп.

5. Завальнюк О. М. За що ми любимо Богдана / О. М. Завальнюк, І. А. Костевич // Подільські вісті. – 4 верес. – Рец. на монографію: Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. – Київ : Наук. думка, 1993. – 501 с.

6. Костевич І. Премія науковцю / І. Костевич // Кам'янець-Подільський вісник. – 1993. – 16 черв.

7. Матусяк Т. Збагачується національна історія / Т. Матусяк // Кам'янець-Подільський вісник. – 1993. – 16 черв.

8. Щур О. ... І мудрість державна Богдана / О. Щур // Край Кам'янецький. – 1993. – 15 верес. – Рец. на монографію: Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. – Київ : Наук. думка, 1993. – 501 с.

1994

9. Завальнюк О. М. Політичний діяч, полководець, дипломат (до 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького) / О. М. Завальнюк, І. А. Костевич // Хотинські вісті. – 1994. – 24 верес.

10. Завальнюк О. М. Про тебе мовлено слово, великий Богдане / О. М. Завальнюк // Подолянин. – 1994. – 22 лип.– Рец. на монографію: Смолій В. А., Степанкова В. С. Богдан Хмельницький. – Київ : Наук. думка, 1993. – 501 с.

11. Завальнюк О. М. Слово про Богдана / О. М. Завальнюк // Студентський меридіан. – 1994. – 1 верес.

12. Костевич І. До ювілею першого гетьмана України / І. Костевич // Кам'янець-Подільський вісник. – 1994. – 28 листоп.

13. Презентація книги: СБУ шукає і знаходить свої історичні корені // Робітнича газета. – 1994. – 29 груд.

14. Федорук Я. Критичні замітки до соціально-політичного портрета Богдана Хмельницького / Я. Федорук // Україна в минулому : зб. наук. пр. –

Київ ; Львів, 1994. – С. 190-210.

1995

15. Буланенко С. Где учат «на Штирлица»/ С. Буланенко // Всеукраїнские ведомости. – 1995. – 12 янв.

16. Вітоленко П. Чи була у князів розвідка / П. Вітоленко // Демократична Україна. – 1995. – 24 січ.

17. Завальнюк О. Володарі гетьманської булави (історичні портрети) О. Завальнюк, І. Костевич // Студентський меридіан. – 1995. – 1 листоп. – Рец. на кн.: Володарі гетьманської булави. – Київ : Ватра, 1994.

18. Завальнюк О. Розвідка і контррозвідка (1648–1657 та 1917–1920 роки) / О. Завальнюк, І. Костевич // Студентський меридіан. – 1995. – 8 берез. – Рец. на кн.: В. С. Степанков, В. С. Сідак 3 історії української розвідки і контррозвідки. – Київ : Інститут СБУ, 1995. – 402 с.

19. Мицик Ю. А. [Рецензія] / Ю. А. Мицик // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 140-142. – Рец. на монографію: Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. – Київ : Наук. думка, 1993. – 501 с.

20. Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) / Н. Яковенко // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 71-74.

1996

21. Телячий Ю. Події 1648–1654 рр. на Поділлі в дослідженнях істориків / Ю. Телячий // Дунаєвецький вісник. – 1996. – 20 квіт.

1997

22. Алещенко М. І. Аграрна політика Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) у висвітленні В. С. Степанкова / М. І. Алещенко, В. Г. Романюк // Матеріали Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії. – Київ, 1997. – Ч. 1. – С. 19-22.

1998

23. Баженов Л. В. Події Визвольної війни українського народу 1648–1654 років на Поділлі та Південно-Східній Волині в історико-краєзнавчих дослідженнях другої половини ХХ ст. / Л. В. Баженов // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини ХVII ст. : матеріали Всеукр. іст.-краєзн. конф. – Стара Синява, 1998. – С. 87-89, 91.

24. Григоренко О. П. В. А. Смолій і В. С. Степанков як історики Української національної революції / О. П. Григоренко // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини ХVII ст. : матеріали Всеукр. іст.-краєзн. конф. – Стара Синява, 1998. – С. 92-94.

25. Дудар Є. [Відгук про монографію В. А. Смолія та В. С. Степанкова «Богдан Хмельницький»] / Є. Дудар // Літературна Україна. – 1998. – 9 квіт.

1999

26. Баженов Л. В. Події Національно-визвольної революції 1648–1657 років на Поділлі та Південно-Східній Волині в історико-краєзнавчих дослідженнях другої половини ХХ ст. / Л. В. Баженов // Краєзнавство. – 1999. – № 1–4. – С. 59-61.

27. Копилов А. Наукові здобутки наших земляків. Новий погляд на

найбільшу і найтрагічнішу битву українців за незалежність / А. Копилов // Край Кам'янецький. – 1999. – 13 лип.

2000

28. Горошко С. Дрижипільська битва: крок до Руїни / С. Горошко // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 29-32.

29. Когут З. Державотворчі державошукання / З. Когут // Критика. – 2000. – Число 6. – С. 4-5.

30. Яковенко Н. У кольорах пролетарської революції / Н. Яковенко // Український гуманітарний огляд. – Київ : Критика, 2000. – Вип. 3. – С. 58-78. – Рец. на кн.: В. А. Смолій, В. С. Степанков. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). – Київ : Альтернативи, 1999. – Т. 7. – 351 с.

2001

31. Мацьків Т. Нова інтерпретація Хмельниччини / Т. Мацьків // Український історик. – 2001. – Р. XXXVIII. – № 1-4. – С. 254-261.

2002

32. Корновенко С. В. Висвітлення податкової політики Б. Хмельницького щодо селянства вітчизняною історіографією (20–90-ті роки ХХ ст.) / С. В. Корновенко // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. – Т. 8(10). – С. 53-57, 59.

33. Мицик Ю. А. Степанков Валерій Степанович / Ю. А. Мицик // Українське козацтво. Мала енциклопедія. – Київ ; Запоріжжя : Генеза, Прем'єр, 2002. – С. 468.

34. Мицик Ю. Про деякі «білі плями» історії України козацької доби та кроки на шляху їх подолання / Ю. Мицик // Історія в школах України. – 2002. – № 6. – С. 24-26;

35. Мицик Ю. Про деякі «білі плями» історії України козацької доби та кроки на шляху їх подолання / Ю. Мицик // Історія в школах України. – 2003. – № 1. – С. 39.

2003

36. Баженов Л. Степанков Валерій Степанович / Л. Баженов, В. Савчук, О. Сушко // Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю) : довідник. – Київ ; Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 1. – С. 214-215.

37. Гузенкова Т. Прошлое как политическая ставка / Т. Гузенкова // Литературная газета. – 2003. – № 41. – С. 4.

38. Завальнюк О. М. Степанков Валерій Степанович / О. М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1. – С. 426-438.

39. Ковальчук О. Степанков Валерій Степанович / О. Ковальчук // Українські історики ХХ століття : біобібліогр. довідник. – Київ ; Львів, 2003. – Вип. 2, ч. 1. – С. 306-307.

40. Матях В. Українсько-російські відносини в історіографічних концепціях другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. / В. Матях // Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин : зб. наук. праць. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 514-517.

2004

41. Гуржій О. «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. / О. Гуржій, Л. Капітан. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 73, 124, 126, 134, 141-149, 151, 159-161.

42. Заяць А. Проблеми історії України XVI – XVIII століть / А. Заяць // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 140, 144-145.

43. Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій / Я. Калакура. – Київ : Генеза, 2004. – С. 416, 434, 438, 467.

44. Касьянов Г. «Націоналізація» історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) / Г. Касьянов // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 68-70.

45. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: нариси історії козацьких полків / В. Кривошея. – Київ : Вид. Дім «Стилос», 2004. – С. 22, 123-124, 128, 316, 329-330, 332-333, 335-336, 338, 347.

2005

46. Баженов Л. Alma Mater подільського краєзнавства / Л. Баженов // Місто Кам'янець-Подільський – осередок історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ століть. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – С. 105, 109, 1122, 119, 126, 130, 134, 137, 146, 148-149, 151, 154-155, 178, 180-181, 189, 191, 193, 203, 209, 219, 260, 281, 287, 291, 335, 348, 359, 393-394, 398.

2006

47. Григоренко О. Національно-визвольна війна українського народу середини ХVІІ ст. в дослідженнях академіків В. А. Смолія і В. С. Степанкова / О. Григоренко, В. Григоренко // Шляхами творення української державності: за матеріалами регіональної науково-практичної конференції «Боротьба українського народу за державну незалежність в 1917–1921 роках (до 85-річчя Другого Зимового походу)». – Житомир : Надруковано ПП Євенок О. О., 2006. – С. 147-151.

48. Журко О. Костянтин Острозький і утвердження української федерації в Речі Посполитій / О. Журко // ІІ Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». – Кам'янець-Подільський ; Київ ; Нью-Йорк ; Острог, 2006. – Т. 2. – С. 409-412.

49. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002–2006 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 53, 80, 83, 139, 142, 161, 165, 166, 179, 220, 221, 223, 228, 234, 252.

50. Івшина Л. Мої університети / Л. Івшина. – Київ : Вид-во ЗАТ «Українська прес-група», 2006. – С. 48, 51, 52-54, 57, 118.

51. Інститут історії України Національної академії наук України. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 31, 57, 59-60, 62, 64, 213, 288-291, 294, 297-298, 322, 359-361, 695, 749, 751, 753, 755, 759, 764, 766, 775.

2007

52. Блажевич Ю. Студентська дружба / Ю. Блажевич // Наукова звитяга у

щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 242-247.

53. Газін В. В. Школа Степанкова / В. В. Газін // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 221-225.

54. Газін В. П. Учений і людина / В. П. Газін // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 177-183.

55. Гуменюк А. О. Із незабутнього / А. О. Гуменюк // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 214-217.

56. Дубінський В. А. Викладач і методист / В. А. Дубінський // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 234-239.

57. Завальнюк О. М. Валерій Степанович Степанков: погляд зблизька / О. М. Завальнюк // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 7-20.

58. Комарніцький О. Б. Наставник і колега / О. Б. Комарніцький // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 239-242.

59. Копилов С. А. Завідувач кафедри всесвітньої історії / С. А. Копилов // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 183-187.

60. Макарова Л. В. Людина великої душі / Л. В. Макарова // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 247-251.

61. Малий В. В. Талановитий, близький, доступний / В. В. Малий // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 204-214.

62. Матях В. М. До 60-річчя доктора історичних наук, професора В. С. Степанкова / В. М. Матях // Укр. іст. журн. – 2007. – № 5. – С. 236-238.

63. Матях В. Науковий доробок професора Валерія Степанкова в царині дослідження українського раннього нового часу / В. Матях // Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України : наук. зб. на пошану д-ра іст. наук, проф.

Валерія Степанкова. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 12-28.

64. Найчук І. А. Учитель, наставник, науковець / І. А. Найчук // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 251-253.

65. Нечитайло В. В. Що в душі зросло / В. В. Нечитайло // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 191-197.

66. Опря А. В. Слово про талановиту людину / А. В. Опря // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 201-204.

67. Петров М. Б. Педагог і науковець / М. Б. Петров // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 187-191.

68. Смолій В. Валерій Степанков: штрихи до портрета вченого / В. Смолій // Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України : наук. зб. на пошану д-ра іст. наук, проф. Валерія Степанкова. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 7-11.

69. Федьков О. М. Людина і громадянин / О. М. Федьков // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 217-220.

70. Філінюк А. Г. Валерій Степанович Степанков – авторитетний професор, видатний діяч вітчизняної історичної науки / А. Г. Філінюк // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 197-201.

71. Хоптяр Ю. А. Слово про вчителя / Ю. А. Хоптяр // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 226-229.

72. Чухліб Т. В. Якось у Варшаві весною 1993 року... / Т. В. Чухліб // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 230-233.

73. Юга О. А. Мій Учитель / О. А. Юга // Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя наук.-пед. діяльності д-ра іст. наук, проф., акад. Валерія Степановича Степанкова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – С. 253-255.

2008

74. Вітаємо ювілярів! Професора Валерія Степанкова з 60-літтям //

Український історик : журнал історії і українознавства. – Нью-Йорк ; Київ ; Львів ; Острог ; Торонто ; Париж, 2007–2008. – Т. XLIV–XLV. – С. 397.

75. Горошко С. Богдан Хмельницький / С. Горошко // Дискусійні питання. Проблемні судження. – Жашків : Видавець С. І. Горошко, 2008. – С. 36, 45-46, 48, 51, 56, 61, 67, 86, 89-91, 95, 97-100, 102, 104-109, 135, 137, 140, 148, 163-165, 167, 170, 172, 175.

76. Діптан І. І. Українське козацтво: соціально-історичний нарис / І. І. Діптан, П. А. Кравченко. – Полтава : АСМІ, 2008. – Ч. 1. – С. 12, 184-186.

77. Матях В. М. Сучасна українська новістика та перспективи наукових пошуків / В. М. Матях // Укр. іст. журн. – 2008. – № 6. – С. 155-156.

78. Завальнюк О. М. Портрет історика професіонала / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 18 : На пошану професора В. С. Степанкова. – С. 9-18.

79. Степанков Валерій Степанович // Кам'янець-Подільський національний університет. – Київ : Вид-во «Логос Україна», 2008. – С. 190-191.

2009

80. Сторожук С. Українська «національна революція» XVII ст.: міф чи реальність / С. Сторожук // Філософські обрії. – 2009. – № 21. – С. 248.

2010

81. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. / О. Руда. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – С. 19, 126, 141, 162, 168, 221, 250, 252-256, 286, 290, 294, 322-325, 332, 363, 371-372.

82. Ярошинський О. Хронологічні межі та динаміка розвитку української національної революції в західноукраїнському регіоні / О. Ярошинський // Студії з україністики : зб. наук. праць на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. – Рівне : Видавець Возень, 2010. – С. 49-51.

2011

83. Газін В. В. Наукове життя істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / В. В. Газін, А. Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі», 22 жовт. 2011 р. – С. 511, 513, 515-516, 522.

84. Життя, присвячене науці (Степанков В. С.) // Кам'яничани – заслужені працівники України: розповіді про кам'яничан, які працюють, трудовими досягненнями уславили місто над Смотричем, Подільський край. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2011. – С. 181-184.

85. Найчук І. А. Пилявецька битва в оцінці сучасної української історіографії / І. А. Найчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Т. 21: На пошану проф. О. М. Завальнюка. – С. 133-141.

2012

86. Завальнюк О. М. Автобіографічні відомості про значимі події життя

та науково-педагогічної діяльності Валерія Степановича Степанкова / О. М. Завальнюк // Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / уклад., авт. вступ. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 26-71.

87. Завальнюк О. М. Валерій Степанков: творити заради історичної правди / О. М. Завальнюк // Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / уклад., авт. вступ. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 3-26.

88. Завальнюк О. М. Науково-педагогічна діяльність і життєвий шлях Валерія Степанкова у дзеркалі публікацій / О. М. Завальнюк // Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / уклад., авт. вступ. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 240-250.

89. Завальнюк О. М. Перелік наукових і навчально-методичних праць, наукових статей, рецензій та інших видів наукової діяльності Валерія Степановича Степанкова / О. М. Завальнюк // Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / уклад., авт. вступ. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 72-239.

90. Зачарований українською історією. До 65-річчя від дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка УАІН Валерія Степановича Степанкова / уклад., авт. вступ. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 252 с.

2013

91. Степанков Валерій Степанович // Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : довідково-бібліографічне видання / [уклад.: І. М. Конет, В. С. Прокопчук]. – Кам'янець-Подільський : Вид-во Абетка Світ, 2013. – С. ??

2016

92. Степанков Валерій Степанович // Завальнюк О. М. Подільські педагоги й освітяни: звершення в ім'я незалежної України. Персональний вимір / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – С. 382-409.

В. С. Степанков - доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, завідувач кафедри Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, кавалер ордена «За заслуги» III ст. і «Хреста Івана Мазепи», відмінник освіти і заслужений працівник освіти України, лауреат обласних наукових премій імені Юхима Сіцінського і Миколи Дарманського.

Серія: Постаті в освіті і науці